

**DEPARTAMENT BADAŃ SPOŁECZNYCH
GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO
URZĄD STATYSTYCZNY W KRAKOWIE**

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym

Raport z realizacji badania

**GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY
WARSZAWA, 30 marca 2020 r.**

**Opracowanie
merytoryczne**

Główny Urząd Statystyczny
Urząd Statystyczny w Krakowie

Kierujący:

W zakresie części metodologicznej raportu: Agnieszka Czekaj –
kierownik wydziału, Ośrodek Statystyki Kultury w Urzędzie
Statystycznym w Krakowie

W zakresie części analitycznej raportu: Wacława Kraśniewska –
naczelnik Wydziału Statystyki Kultury w Departamencie Badań
Społecznych, Główny Urząd Statystyczny

Zespół autorski

W zakresie części metodologicznej raportu:

Ewa Bińczycka
Agnieszka Czekaj
Anna Kowacka

W zakresie części analitycznej raportu:

Izabela Jakubowska
Piotr Kalinowski
Wacława Kraśniewska
Stanisław Radkowski
Marek Więckowski

Przy publikowaniu danych GUS prosimy o podanie źródła.

PRZEDMOWA

Dla prawidłowego planowania polityki w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami niezbędne są wiedza o dziedzictwie kulturowym i informacje umożliwiające przeprowadzanie oceny sytuacji oraz właściwą identyfikację problemów. Dzięki temu możliwe jest wytyczanie celów oraz kierunków dalszych prac. Działania dotyczące ochrony zabytków stanowią jedno z zadań władz lokalnych skierowanych na poprawę stanu zabytków położonych na ich terenie. Opracowanie programu i realizacja przyjętych zadań związanych z ochroną zabytków przez jednostki samorządu terytorialnego ma ułatwić aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gmin.

Inicjatywa Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa dotycząca przeprowadzenia przez Główny Urząd Statystyczny badania *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* miała na celu uzyskanie odpowiedzi na pytanie, na ile gminy realizują obowiązki wynikające z przepisów prawnych związanych z ochroną zabytków. Niniejszy raport jest próbą odpowiedzi na to pytanie i przedstawia wyniki zrealizowanego we wrześniu 2019 r. badania statystycznego na pełnej populacji gmin, przy wykorzystaniu *Sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym* o symbolu KK-2.

Przeprowadzone badanie pozwoliło na zebranie po raz pierwszy tak bogatej bazy danych statystycznych o ochronie zabytków w gminach w Polsce. Uzyskane informacje umożliwiają charakterystykę zakresu i skali działań podejmowanych w gminach, w tym obejmujących prowadzenie ewidencji zabytków, programów opieki nad zabytkami, finansowania ochrony zabytków, przedsięwzięć rewitalizacyjnych, porozumień o samorządowym konserwatorze zabytków. Planowane jest realizowanie tego badania w cyklu czteroletnim.

Mamy nadzieję, że uzyskane wyniki badania okażą się pomocne przy kreowaniu skutecznej i opartej na racjonalnych przesłankach krajowej i lokalnej polityki w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami celem ich zachowania dla dobra społecznego. Uzyskane z samorządów gminnych wyniki mogą wspierać decyzje o podejmowanych działaniach w celu zachowania dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego związanego z zabytkami. Mogą stanowić też podstawy dla prowadzenia zrównoważonej ochrony dziedzictwa poprzez gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach, wyznaczanie standardów ich ochrony i konserwacji.

Spis treści

PRZEDMOWA	3
Spis tablic.....	5
Spis wykresów	6
Spis map	7
Objaśnienia znaków umownych i ważniejsze skróty.....	8
Wstęp	9
Synteza	13
CZĘŚĆ 1. Raport metodologiczny	14
1.1. Zakres podmiotowy i przedmiotowy badania	14
1.2. Rodzaj i metoda badania	14
1.3. Charakterystyka narzędzi zbierania danych.....	14
1.4. Organizacja badania – sposób zbierania danych	15
1.5. Zmienne występujące w badaniu – główne miary i wskaźniki.....	15
CZĘŚĆ 2. ANALIZA WYNIKÓW BADANIA OCHRONA ZABYTEKÓW I OPIEKA NAD ZABYTEKAMI W SAMORZĄDZIE GMINNYM.....	18
2.1. Gminna ewidencja zabytków	18
2.1.1. Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków	24
2.2. Zabytki (stan w dniu 30 czerwca 2019 r.)	28
2.2.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	28
2.3. Gminny program opieki nad zabytkami	35
2.3.1. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami	38
2.4. Finansowanie ochrony zabytków w gminie w roku 2018 – dotacje na zabytki.....	45
2.5. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków	47
2.6. Rewitalizacja	49
2.6.1. Zapisy odnośnie zabytków i dziedzictwa kulturowego w programach rewitalizacyjnych w gminie	53

Spis tablic

Tablica 1. Zestawienie najważniejszych danych zgromadzonych w na podstawie <i>Sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym</i>	13
Tablica 2. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	18
Tablica 3. Odsetek gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków według rodzajów gmin i województw	19
Tablica 4. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	21
Tablica 5. Sposób przyjęcia gminnej ewidencji zabytków oraz rok założenia i ostatniej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	23
Tablica 6. Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	24
Tablica 7. Liczba kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	25
Tablica 8. Zabytki nieruchome według województw w 2018 r.	29
Tablica 9. Liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych i ruralistycznych), włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków w 2018 r.	34
Tablica 10. Rok opracowania oraz lata obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin i województw	35
Tablica 11. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin	36
Tablica 12. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według województw	37
Tablica 13. Cele i wskaźniki gminnego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin i województw	39
Tablica 14. Cele przyjęte do realizacji w gminnych programach opieki nad zabytkami uznane za "bardzo ważne i raczej ważne"	43
Tablica 15. Sprawozdania wójta (burmistrza, prezydenta miasta) z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin i województw	44
Tablica 16. Finansowanie ochrony zabytków w gminach w 2018 r. według rodzaju gminy i województw	46
Tablica 17. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków - zawarte z wojewodą dotyczące powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu swojej właściwości według rodzajów gmin	47
Tablica 18. Gminny program rewitalizacji według rodzajów gmin i województw	50
Tablica 19. Gminy, których program rewitalizacji, zawiera lub nie zapisy odnoszące się do zabytków lub dziedzictwa niematerialnego	52
Tablica 20. Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji wykorzystywano lub nie wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji i pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji według rodzajów gmin i województw	55
Tablica 21. Gminy, których programy rewitalizacji obejmują lub nie obszar objęty ochroną konserwatorską	56
Tablica 22. Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji odnoszono się lub nie odnoszono się do dziedzictwa kulturowego według rodzajów gmin i województw	57
Tablica 23. Liczba gmin, w których przewidziano lub nie przewidziano projekty odnoszące się do obiektów zabytkowych lub dziedzictwa niematerialnego według rodzajów gmin i województw	58
Tablica 24. Gminy, których programy rewitalizacji mają lub nie powiązanie z gminnym programem opieki nad zabytkami	59

Spis wykresów

Wykres 1. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków.....	20
Wykres 2. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według województw	20
Wykres 3. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin	29
Wykres 4. Liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych i ruralistycznych) włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków w 2018 r....	33
Wykres 5. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami.....	37
Wykres 6. Obowiązujący program opieki nad zabytkami według gmin.....	38
Wykres 7. Gminy posiadające porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków według lat zawarcia porozumienia.....	48
Wykres 8. Gminny program rewitalizacji/lokalny program rewitalizacji	49
Wykres 9. Program rewitalizacji odnoszący się do zabytków.....	52
Wykres 10. Program rewitalizacji odnoszący się do dziedzictwa niematerialnego	52
Wykres 11. Struktura gmin, które w programach rewitalizacji wykorzystywały (wykres po lewej) lub nie (wykres po prawej) wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji.....	54
Wykres 12. Struktura gmin, które w programach rewitalizacji wykorzystywały (wykres po lewej) lub nie (wykres po prawej) wskaźniki dotyczące zabytków na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji.....	54
Wykres 13. Struktura gmin, które w programach rewitalizacji uwzględniły zapisy dotyczące powiązania (wykres po lewej) lub deklarowały brak powiązań (wykres po prawej) z gminnym programem opieki nad zabytkami	59

Spis map

Mapa 1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów	30
Mapa 2. Układy urbanistyczne i ruralistyczne ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów	31
Mapa 3. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów	32
Mapa 4. Odsetek gmin posiadających gminny program opieki nad zabytkami w powiatach	42
Mapa 5. Powiaty według odsetka gmin mających sporządzony gminny program rewitalizacji	50

Objaśnienia znaków umownych i ważniejsze skróty

Skrót	Znaczenie
EGiB	ewidencja gruntów i budynków
GEZ	gminna ewidencja zabytków
GPOnZ	gminny program opieki nad zabytkami
GUS	Główny Urząd Statystyczny
JST	jednostki samorządu terytorialnego
KK-2	Sprawozdanie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym
MKiDN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
NID	Narodowy Instytut Dziedzictwa
pbssp	program badań statystycznych statystyki publicznej
PS	Portal Sprawozdawczy
u.o.z.	ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
US	Urząd Statystyczny
WEZ	wojewódzka ewidencja zabytków
WKZ	Wojewódzki Konserwator Zabytków
woj.	województwo
Znak „-”	zjawisko nie wystąpiło

Wstęp

Na dziedzictwo kulturowe człowieka składają się dobra kultury i dobra natury. Ważną częścią składową tego dziedzictwa są zabytki, które należą do podstawowych dóbr, kształtujących tożsamość regionalną. Są one nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska, jego życia i aktywności. Zadbane, dobrze eksponowane zabytki stanowią wartość ekonomiczną, cenioną przez społeczeństwo. Dziedzictwo kulturowe stanowi dziś z jednej strony przedmiot ochrony, z drugiej zaś społeczny i ekonomiczny potencjał, który winien zostać wykorzystany. Dlatego ważne jest, aby zachęcić samorządy do aktywnego i skutecznego realizowania obowiązków związanych z ochroną zabytków, ale jednocześnie bardziej aktywnego spojrzenia na dziedzictwo kulturowe nie tylko dlatego, że jest to obowiązek, który należy wypełnić, ale również pewna szansa dla samorządów. Z dziedzictwem kulturowym powiązany jest potencjał społeczny, czyli wykorzystanie dziedzictwa na potrzeby rozwoju społecznego i przeciwdziałania problemom społecznym, jak np. alienacji, braku wspólnoty. W tym sensie dziedzictwo może być ważnym źródłem do przygotowania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami oraz programów rewitalizacji.

Potencjał dziedzictwa jest już dobrze rozpoznany i dlatego dziedzictwo jest elementem przynajmniej kilku dokumentów strategicznych przyjętych przez rząd. Od 12 września 2019 r. weszły w życie postanowienia Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022¹ czyli strategicznego rządowego dokumentu, który wyznacza kierunki polityki w zakresie dziedzictwa kulturowego. W dokumencie tym zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Głównym celem tego programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Dziedzictwo kulturowe pojawia się też w dwóch innych strategiach: Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020², jako zasób rozwoju kapitału społecznego oraz w Krajowej Strategii Rozwoju Kapitału Regionalnego³, gdzie dziedzictwo narodowe zostało uznane za endogeniczny czynnik rozwoju regionalnego ze względu na możliwość budowania przewag konkurencyjnych. Warto podkreślić, że dziedzictwo kulturowe jest autentyczne, a skoro autentyczne to jedyne w swoim rodzaju. Nawet w przypadku kilku podobnych obiektów zabytkowych, zawsze różnią się one historią, kontekstem lokalnym lub innymi szczegółami decydującymi o różnym rozkładzie wartości kulturowych. To są te elementy, które stanowią o budowaniu przewag konkurencyjnych, co zostało zauważone i podkreślone w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego.

Jeśli znaczenie dziedzictwa zostanie przez gminę zauważone i dobrze wykorzystane, to z jednej strony samorząd będzie bardziej skutecznie zachowywać to dziedzictwo dla kolejnych pokoleń, ale i będzie mógł je wykorzystać do zrównoważonego rozwoju, rozumianego jako zaspokajanie potrzeb obecnego pokolenia poprzez gospodarowanie oparte na właściwych relacjach pomiędzy wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko i jakością życia (bez szkody dla przyszłych generacji). Takie podejście będzie stymulować rozwój społeczności lokalnej. Aby to było możliwe jest konieczne wdrożenie procesu zarządzania dziedzictwem, który składa się w pierwszej kolejności z etapu identyfikacji i waloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego. Aby móc cokolwiek zrobić należy najpierw te zasoby dobrze rozpoznać i głównym narzędziem do tego celu jest ewidencja zabytków.

¹ Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie "Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022" (M.P. 2019 poz. 808).

² Uchwała Rady Ministrów Nr 61 z dnia 26 marca 2013r. sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020” (M.P. 2013, poz. 378).

³ Uchwała RM z 13 lipca 2010 w sprawie przyjęcia „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie” (M.P. 2011, nr 36, poz. 423) oraz Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia "Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030" (M.P. 2019, poz. 1060).

Prowadzone przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID), państwową instytucję kultury nadzorowaną przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, działania analityczne polegające na rozpoznaniu stanu wiedzy o zabytkach, skuteczności funkcjonowania systemu ich ochrony w Polsce, a także stanu świadomości Polaków dotyczącego dziedzictwa, wykazały istotne luki informacyjne utrudniające prowadzenie skutecznej polityki zmierzającej do zachowania zabytków dla dobra kolejnych pokoleń naszego społeczeństwa. Luki te ograniczają możliwości wspierania przez Narodowy Instytut Dziedzictwa samorządów gminnych w zarządzaniu dziedzictwem narodowym i jego wykorzystaniu poprzez realizację odpowiednich programów. Za realizację zadań związanych z ochroną zabytków odpowiedzialna jest zarówno administracja rządowa (wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz Generalny Konserwator Zabytków), jak również jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli.

Jednostki samorządu terytorialnego (JST) odgrywają bardzo ważną rolę zarówno w zakresie ochrony zabytków, jako dysponent dwóch z czterech ustawowych form ochrony zabytków⁴, jak i w zakresie opieki nad zabytkami, jako zarządca znacznego zasobu zabytków nieruchomych i archeologicznych.

Jednostki samorządu terytorialnego, wdrażając postanowienia programów opieki nad zabytkami, uzupełniają na bazie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁵ działania państwa w zakresie prawnej ochrony zabytków (art. 87): gminy dysponują kompetencjami w zakresie ustanowienia parku kulturowego, prowadzenia gminnych ewidencji zabytków oraz wprowadzania ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20). Jednostki samorządu terytorialnego są właścicielem znacznej części zabytków nieruchomych i zobowiązane są do opieki nad nimi (art. 5 i art. 71).

Powiat wykonuje zadania o charakterze ponadgminnym, w tym m.in. w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Mają one charakter komplementarny i dotyczą tych zadań, których z określonych względów nie można realizować na szczeblu gminy.

Samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim, w tym w szczególności na podstawie art. 14 ust. 3 ustawy o samorządzie województwa⁶ w zakresie „kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Gminy są procentowo jednym z głównych właścicieli obiektów zabytkowych na terenie Polski, stąd mają z tego tytułu dodatkowe obowiązki, o czym mówi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która kompetencje związane z ochroną zabytków dzieli pomiędzy instytucje państwowe i samorządy.

Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym⁷, do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym dotyczące prowadzenia bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Z kolei ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (dalej: ustawa o zabytkach) nakłada na gminy obowiązek prowadzenia **gminnej ewidencji zabytków**, co jest bardzo ważne, ponieważ pozwala samym samorządom zorientować się w ich zabytkowym zasobie. Aby podejmować jakiegokolwiek zadania w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, czy te wynikające z obowiązków prawnych czy ze strategii rozwoju opartych o zasoby dziedzictwa, pierwszym krokiem jest rozpoznanie tego zasobu. Jeśli gmina nie prowadzi gminnej ewidencji zabytków to tak naprawdę nie ma wiedzy, jak ten zasób na jej terenie się kształtuje. Trudno wtedy oczekiwać, że w gminie będą podjęte działania związane czy to z ochroną tego

⁴ Zgodnie z art. 7. Ustawy o ochronie zabytków formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;
2) uznanie za pomnik historii;
3) utworzenie parku kulturowego;
4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1568), z późniejszymi zmianami); Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2020, poz. 282).

⁶ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2013 r. poz. 596 i 645 oraz z 2014 r. poz. 379).

⁷ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. 2019, poz. 506).

zasobu czy to z jego wykorzystaniem dla dobra społeczności lokalnej. Tymczasem sytuacja dotycząca prowadzenia gminnych ewidencji zabytków w gminach pozostawała w znacznej części niewiadomą. Brak było danych odpowiadających na pytanie, ile gmin w Polsce realizuje to podstawowe zadanie ustawowe.

Natomiast drugim pojęciem, wprowadzonym przez ustawę o zabytkach jest **opieka nad zabytkami**. Do tej opieki nad zabytkami są zobowiązani wszyscy właściciele. Najważniejszym obowiązkiem każdego właściciela jest finansowanie i zapewnienie ochrony czy dobrego stanu zachowania zabytków. Jednym z obowiązków, które gmina powinna realizować zgodnie z ww. ustawą jest uchwalanie czteroletniego gminnego programu opieki nad zabytkami. Odgrywa on szczególną rolę, stanowiąc bardzo istotny element zarządzania dziedzictwem kulturowym na danym obszarze. Z badań, które były wykonywane na reprezentatywnej próbie samorządów w 2015 r. na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa okazało się, że jedynie 48% gmin w Polsce ma uchwalony gminny program opieki nad zabytkami⁸. Inną sprawą jest też jakość tych programów. Dziedzictwo kulturowe ma pewną wartość związaną ze świadectwem naszej historii, ale ma też potencjał rozwoju społecznego czy ekonomicznego. Gmina podejmując się właściwego zarządzania dziedzictwem, korzystając z posiadanego zasobu ma szansę stymulować rozwój społeczny czy też ekonomiczny. Zabytki, a szerzej dziedzictwo kulturowe⁹, stanowiąc mogą także czynnik procesów integracyjnych w regionie.

Trzeci obowiązek dla gmin, wynikający z ustawy o zabytkach, dotyczy zadania polegającego na przygotowaniu **miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego**, w ramach którego powinny być uwzględnione opieka konserwatorska nad obiektami z gminnej ewidencji zabytków.

Oprócz wymienionych powyżej obowiązków, ustawa o zabytkach daje też dodatkowe możliwości., m.in. jest nim oddane do dyspozycji gminy narzędzie pozwalające na utworzenie **parku kulturowego**. Park kulturowy jest przyjmowany uchwałą rady gminy bądź uchwałą rady związków gmin. Może być powołany na obszarze jednej gminy bądź na większym obszarze i wtedy taką uchwałę powołuje związek gmin. Zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy o zabytkach, park kulturowy tworzy się w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. W Polsce istnieje obecnie około 40 parków kulturowych. W szczególności istotnym okazało się tworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego obszarów centrów staromiejskich, jako idealne narzędzie do wprowadzenia pewnego ładu przestrzennego, np. w Krakowie. Pomimo, że występują tam wszystkie formy ochrony zabytków i już dawno został uchwalony miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, a ponadto obszar Starego Miasta znajduje się w rejestrze zabytków, jest pomnikiem historii i obiektem światowego dziedzictwa, to żadne z tych narzędzi nie dawało gminie możliwości skutecznego działania i walki z chaosem reklamowym i przestrzennym. Utworzenie parku kulturowego okazało się skutecznym narzędziem.

Na mocy ustawy o gminnych programach rewitalizacji¹⁰, gmina ma także możliwość uchwalania **gminnych programów rewitalizacji**, a w ich ramach korzystać z zasobów dziedzictwa w celu wyprowadzania obszaru zdegradowanego ze stanu kryzysowego, jak i przeciwdziałania różnym kryzysom społecznym.

Mimo, iż ustawa o zabytkach definiuje określone obowiązki i nakłada je na gminy, to nie wprowadza sankcji z tytułu niewykonywania tych obowiązków.

Zrealizowane po raz pierwszy w 2019 r. na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez Główny Urząd Statystyczny badanie *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* miało m.in. za zadanie dostarczenie informacji na temat realizacji nałożonych na gminy ustawowych

⁸ P. Adamiak, B. Charycka, Działania organizacji pozarządowych oraz samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego: współpraca, potrzeby, zaangażowanie wolontariuszy. Raport z badania, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2015, dostęp: http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Aktualnosci/2016/2016.01.20_raport%20a%20gajc/RAPORT%20-badania%20wolontariat.pdf. Badanie przeprowadzono w okresie 20 sierpnia – 28 września 2015 r.; dane dotyczą 300 gmin (145 miejskich, 69 miejsko-wiejskich oraz 86 wiejskich) i 43 starostw powiatowych.

⁹ Z powyższego badania wynika, że „najwięcej kompetencji związanych z dziedzictwem kulturowym mają wydziały odpowiedzialne za gospodarkę przestrzenną. Wiąże się to z faktem, że ochrona konserwatorska jest wykonywana w ramach planów zagospodarowania przestrzennego. Również prowadzenie gminnej ewidencji zabytków jest częścią gospodarki przestrzennej samorządów.” Świadczy to „o silnym utożsamianiu dziedzictwa kulturowego z zabytkami” (str. 5).

¹⁰ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015, poz. 1777) z późniejszymi zmianami.

obowiązków i mechanizmów związanych z ochroną zabytków.

Badanie to zostało wprowadzone do programu badań statystycznych statystyki publicznej na 2019 r.¹¹ przez MKiDN, a realizowane na podstawie zawartego porozumienia przez resort statystyki. Jego realizacja polegała na zgromadzeniu informacji według stanu w dniu 30 czerwca 2019 r. z wykorzystaniem sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym (KK-2) od wszystkich gmin w kraju.

Niniejszy dokument stanowi podsumowanie wyników tego badania, którego celem było pozyskanie informacji na temat realizacji zadań związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami przez samorządy gmin. Pozyskane informacje mają bardziej efektywnie wesprzeć wdrażaną przez MKiDN politykę ochrony zabytków, której zadaniem jest zachowanie nieodnawialnego zasobu zabytków dla dobra społecznego.

Wyniki badania umożliwiają analizę stanu opieki nad zabytkami, zarówno pod względem rozpoznania zasobu zabytkowego (stanu prawnego, technicznego, sposobu użytkowania), jak i posiadania dokumentów strategicznych, czy finansowania ochrony zabytków. Oczekuje się, że dane zebrane w badaniu i ich analiza pozwoli na efektywniejsze planowanie wsparcia gmin w realizacji zadań własnych w zakresie opieki nad zabytkami.

Sprawozdanie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym (symbol KK-2) służące zebraniu informacji z samorządów gminnych zostało podzielone na 5 działów, których zakres został opisany w części metodologicznej raportu.

Uzupełnieniem niniejszego dokumentu jest zestaw tablic wynikowych opracowanych w podziale na:

Makroregiony (7), regiony (17), podregiony (73)
województwa, powiaty, rodzaje gmin

LICZBA JEDNOSTEK PODZIAŁU TERYTORIALNEGO KRAJU

Jednostki podziału terytorialnego w 2019 r.								
Wyszczególnienie	województwa	powiaty	miasta na prawach powiatu	gminy				
				ogółem	miejskie		miejsko- - wiejskie	wiejskie
					o statusie miast na prawach powiatu	miejskie		
P O L S K A	16	314	66	2477	66	236	638	1537

Niniejsza analiza została opracowana z uwzględnieniem wydzielenia spośród gmin miejskich jednostek, które jednocześnie mają status miast na prawach powiatu.

Liczby względne (wskaźniki, odsetki) obliczono na podstawie danych bezwzględnych wyrażonych z większą dokładnością niż podano w tablicach. Ze względu na zaokrąglenia danych, w niektórych przypadkach sumy składników mogą się nieznacznie różnić od podanych wielkości „ogółem”.

¹¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 2018 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na 2019 r. (Dz.U. z dnia 6 listopada 2018 r. poz. 2103; temat 1.28.11).

Synteza

Wyniki zrealizowanego w 2019 r. badania nt. ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w samorządzie gminnym wg stanu w dniu 30 czerwca wykazały, że spośród 2477 gmin w Polsce gminną ewidencję zabytków (GEZ) prowadzono w 1 875 gminach. W 422 gminach taka ewidencja była w trakcie sporządzania, a w 180 gminach jeszcze nie przystąpiono do jej założenia. Gminna ewidencja zabytków najczęściej była przyjmowana na podstawie zarządzenia wójta, burmistrza, prezydenta miasta - 61,9% gmin.

Pozyskane dane wykazały łącznie 573 941 zabytków ujętych w gminnej ewidencji (nieruchomych - 409 773, archeologicznych - 158 247 oraz układów urbanistycznych i ruralistycznych - 5 921). Wskazano, że remontu lub konserwacji wymaga 19,5% zabytków nieruchomych, a prawie tyle samo (19,1%) nie wymaga remontu. W 2018 r. dofinansowaniem objętych zostało 2 236 zabytków (73,7% obiektów, dla których o dofinansowanie się ubiegano).

Według stanu w dniu 30 czerwca 2019 r. spośród 2 477 gmin w Polsce, 1 315 miało sporządzony gminny lub lokalny program rewitalizacji.

Tablica 1. Zestawienie najważniejszych danych zgromadzonych w na podstawie *Sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym*

Wyszczególnienie	Ogółem	Miasta na prawach powiatu	Gminy miejskie	Gminy miejsko-wiejskie	Gminy wiejskie
Gminy ogółem	2477	66	236	638	1537
Gminy, które wypełniły sprawozdanie - liczba	2477	66	236	638	1537
Gminy prowadzące GEZ - liczba	1875	61	202	482	1130
- odsetek	75,7	92,4	85,6	75,5	73,5
Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków - ogółem	573941	107896	58395	186683	220967
zabytki nieruchome	409773	103215	52801	126032	127725
układy urbanistyczne i ruralistyczne	5921	584	767	2001	2569
zabytki archeologiczne	158247	4097	4827	58650	90673
Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami	794	29	96	235	434
w tym sporządzony na podstawie gminnej ewidencji zabytków	719	28	86	209	396

CZĘŚĆ 1. Raport metodologiczny

1.1. Zakres podmiotowy i przedmiotowy badania

Badaniem zostały objęte urzędy samorządu gminnego, których liczba według stanu na 1 stycznia 2019 r. wynosiła 2477 gmin w podziale na:

- 302 gminy miejskie (w tym 66 miast na prawach powiatu),
- 638 gmin miejsko-wiejskich,
- 1537 gmin wiejskich.

W celu pozyskania informacji na temat realizacji zadań związanych z ochroną zabytków przez jednostki samorządu terytorialnego zebrane w badaniu dane dotyczyły:

- ewidencji zabytków,
- programów opieki nad zabytkami,
- finansowania ochrony zabytków,
- porozumienia o samorządowym konserwatorze zabytków,
- programów rewitalizacji zabytków i dziedzictwa kulturowego.

1.2. Rodzaj i metoda badania

Badanie zostało przeprowadzone na pełnej populacji gmin, z wykorzystaniem *Sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym* symbol KK-2.

Zgodnie z zapisami w Programie badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2019 dane w formie elektronicznej przekazane zostały przez urzędy gmin w terminie do 30 września 2019 r. według stanu na dzień 30 czerwca 2019 r.

Badanie *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* jest badaniem cyklicznym i będzie realizowane co 4 lata.

1.3. Charakterystyka narzędzi zbierania danych

Narzędziem służącym do realizacji badania *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* było sprawozdanie statystyczne o symbolu KK-2. Składa się on z części identyfikacyjnej oraz pytań ujętych w 5 działach. Integralną częścią sprawozdania stanowią objaśnienia, które zawierają podstawowe definicje.

Dział 1. *Gminna ewidencja zabytków* zawiera informacje o prowadzeniu gminnej ewidencji zabytków.

Dział 2. *Gminny program opieki nad zabytkami* prezentuje informacje o obowiązującym programie opieki nad zabytkami.

Dział 3. *Finansowanie ochrony zabytków w gminie w roku 2018 – dotacje na zabytki* zawiera dane dotyczące gminnego programu dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Dział 4. *Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków* służy zebraniu informacji nt. posiadania przez gminę porozumienia zawartego z wojewodą dotyczącego powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawania decyzji administracyjnych, o którym mowa w art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

Dział 5. *Gminny program rewitalizacji/lokalny program rewitalizacji* prezentuje informacje o gminnych oraz lokalnych programach rewitalizacji prowadzonych w gminach.

1.4. Organizacja badania – sposób zbierania danych

Badanie ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym zostało przeprowadzone na podstawie ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej oraz Programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2019 (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 2018 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2019 (Dz. U. poz. 2103).

Badanie prowadzone było przez Główny Urząd Statystyczny przy współpracy z Urzędem Statystycznym w Krakowie oraz Narodowym Instytutem Dziedzictwa.

Do wszystkich jednostek objętych badaniem zostało przesłane 15 lipca 2019 r. z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, pismo informujące o nowym badaniu i jego organizacji.

Obowiązującą formą realizacji badania była forma elektroniczna. Urzędy samorządu gminnego odpowiadały na zagadnienia zawarte na sprawozdaniu KK-2 bezpośrednio na Portalu Sprawozdawczym (PS) GUS wykorzystując formularz elektroniczny on-line.

Etap zbierania danych przebiegał zgodnie z harmonogramem:

- 3-30 września 2019 r. – wypełnianie sprawozdań KK-2 w Portalu Sprawozdawczym,
- 1-4 października 2019 r. – monitorowanie podmiotów,
- 1 października 2019 r. – wysłanie pierwszego monitu z PS do jednostek, które nie złożyły sprawozdania w terminie,
- 4 października 2019 r. – zakończenie etapu zbierania danych.

Dane pozyskane od jednostek sprawozdawczych zasiliły system informatyczny badania, w którym została przeprowadzona kontrola, analiza oraz korekta zbioru danych. System informatyczny badania służył również jako narzędzie do monitorowania kompletności badania i kontroli jakości danych. W celu wyjaśnienia błędów wykorzystano także technikę bezpośredniej rozmowy telefonicznej z jednostkami sprawozdawczymi.

1.5. Zmienne występujące w badaniu – główne miary i wskaźniki

W dziale 1 badania występują następujące zmienne dotyczące **gminnej ewidencji zabytków**:

- fakt prowadzenia gminnej ewidencji zabytków
- rok założenia gminnej ewidencji zabytków
- rok ostatniej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków
- podstawa przyjęcia gminnej ewidencji zabytków
- forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków
- liczba kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków

- liczba zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na: zabytki nieruchome (nieruchomości), układy urbanistyczne i ruralistyczne oraz zabytki archeologiczne
- liczba zabytków nieruchomych włączonych w 2018 r. do gminnej ewidencji zabytków oraz zabytków wyłączonych w 2018 r. z gminnej ewidencji zabytków

Dział 2 badania obejmuje zmienne dotyczące **gminnego programu opieki nad zabytkami**:

- fakt posiadania obowiązującego programu opieki nad zabytkami
- podstawa do sporządzania programów opieki nad zabytkami
- cele przyjęte do realizacji w gminnym programie opieki nad zabytkami według priorytetu, z wyszczególnieniem kategorii:
 - włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju
 - uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej
 - zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania
 - wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego
 - podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami
 - określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków
 - podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
 - inne
- stosowanie wskaźników monitorujących realizację zakładanych celów gminnego programu opieki nad zabytkami
- fakt sporządzenia w ciągu ostatnich 2 lat sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

Dział 3 badania obejmuje zmienne dotyczące **finansowania ochrony zabytków** w gminie w 2018 r. :

- udzielanie przez organ stanowiący gminy dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków

W dziale 4 badania dotyczącym **porozumienia o samorządowym konserwatorze zabytków** występują zmienne na temat:

- faktu posiadania porozumienia o samorządowym konserwatorze zabytków
- roku podpisania porozumienia.

Ostatni, 5 dział badania obejmuje zmienne dotyczące **programu rewitalizacji**:

- fakt sporządzenia przez gminę programu rewitalizacji
- podstawa prawna programu rewitalizacji
- plany związane z przejściem z lokalnego programu rewitalizacji na gminny program rewitalizacji
- obecność zapisów dotyczących zabytków lub dziedzictwa niematerialnego, z wyszczególnieniem:

- wykorzystywania wskaźników dotyczących zabytków na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji
- wykorzystywania wskaźników dotyczących zabytków na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji
- obejmowania przez obszar rewitalizacji obszaru objętego ochroną konserwatorską
- odnoszenie się do dziedzictwa kulturowego (zabytki i tradycje) w celach rewitalizacji i kierunkach działań
- ujęcia w programie rewitalizacji projektów rewitalizacyjnych odnoszących się do obiektów zabytkowych
- ujęcia w programie rewitalizacji projektów rewitalizacyjnych odnoszących się do dziedzictwa niematerialnego (pamięć, tożsamość, lokalne tradycje i zwyczaje)
- powiązania programu rewitalizacji z gminnym programem opieki nad zabytkami
- innych zapisów.

Sprawozdanie obejmowało także zmienne o charakterze identyfikacyjnym, jak:

- nazwa i adres jednostki sprawozdawczej
- REGON
- e-mail jednostki sporządzającej sprawozdanie
- e-mail kontaktowy w zakresie sporządzonego sprawozdania
- telefon kontaktowy
- miejsce i data sporządzenia sprawozdania.

Badanie KK-2 zawierało również zmienne odnoszące się do obciążenia respondenta:

- szacunkowy czas (w minutach) przeznaczony na przygotowanie danych dla potrzeb wypełnienia sprawozdania
- szacunkowy czas (w minutach) przeznaczony na wypełnienie sprawozdania.

CZĘŚĆ 2. ANALIZA WYNIKÓW BADANIA OCHRONA ZABYTEKÓW I OPIEKA NAD ZABYTEKAMI W SAMORZĄDZIE GMINNYM

2.1. Gminna ewidencja zabytków

Gminna ewidencja zabytków jest podstawą do tworzenia gminnego programu opieki nad zabytkami. Według stanu w dniu 30 czerwca 2019 r. spośród 2477 gmin w Polsce gminną ewidencję zabytków (GEZ) prowadzono w 1 875 gminach. W 422 gminach taka ewidencja była w trakcie sporządzania, a w 180 gminach jeszcze nie przystąpiono do jej założenia. Jak wynika z poniższych tablic odsetek gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków waha się od 87,3%, w województwie opolskim do 41,5% w województwie lubuskim.

Tablica 2. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków	Gminy nieprowadzące gminnej ewidencji zabytków	
			ewidencja jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do założenia ewidencji
POLSKA	2 477	1 875	422	180
Miasta na prawach powiatu ¹²	66	61	5	-
Gminy miejskie	236	202	23	11
Gminy miejsko-wiejskie	638	482	116	40
Gminy wiejskie	1 537	1 130	278	129
DOLNOŚLĄSKIE	169	113	31	25
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	91	35	18
LUBELSKIE	213	153	43	17
LUBUSKIE	82	34	33	15
ŁÓDZKIE	177	144	23	10
MAŁOPOLSKIE	182	143	28	11
MAZOWIECKIE	314	258	42	14
OPOLSKIE	71	62	7	2
PODKARPACKIE	160	129	20	11
PODLASKIE	118	90	16	12
POMORSKIE	123	104	13	6
ŚLĄSKIE	167	131	25	11
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	69	26	7

¹² Według stanu na 1 stycznia 2019 r. podział administracyjny Polski obejmował:

- 16 województw,
- 314 powiatów i 66 miast na prawach powiatu,
- 2477 gmin (302 gminy miejskie (w tym 66 gmin miejskich, które miały jednocześnie status miast na prawach powiatu), 638 gmin miejsko-wiejskich i 1537 gmin wiejskich).

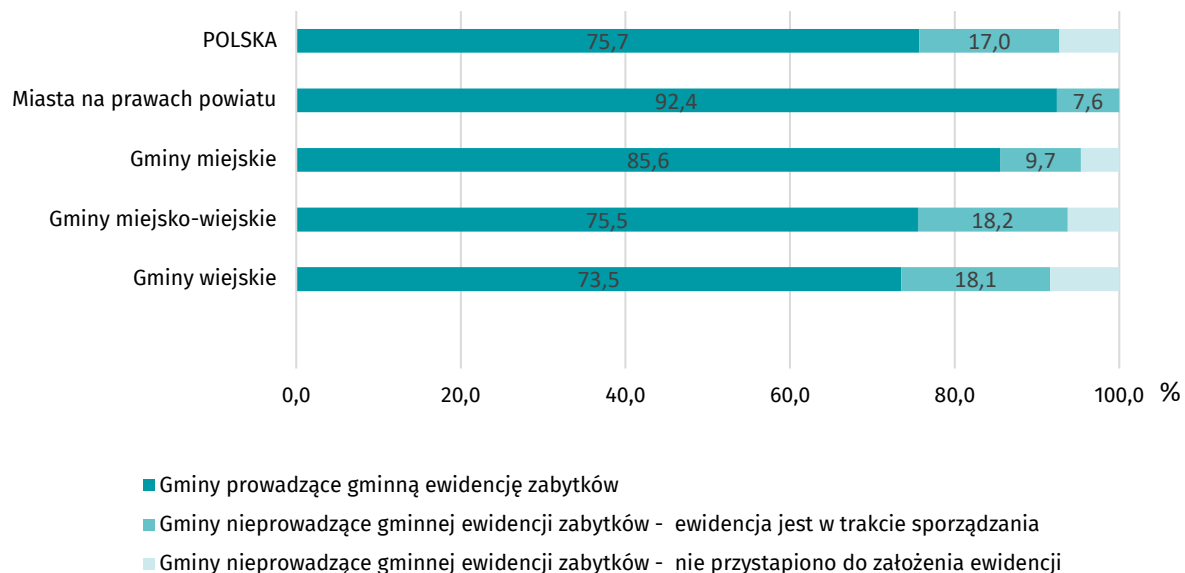
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	91	19	6
WIELKOPOLSKIE	226	189	31	6
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	74	30	9

Tablica 3. Odsetek gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków według rodzajów gmin i województw

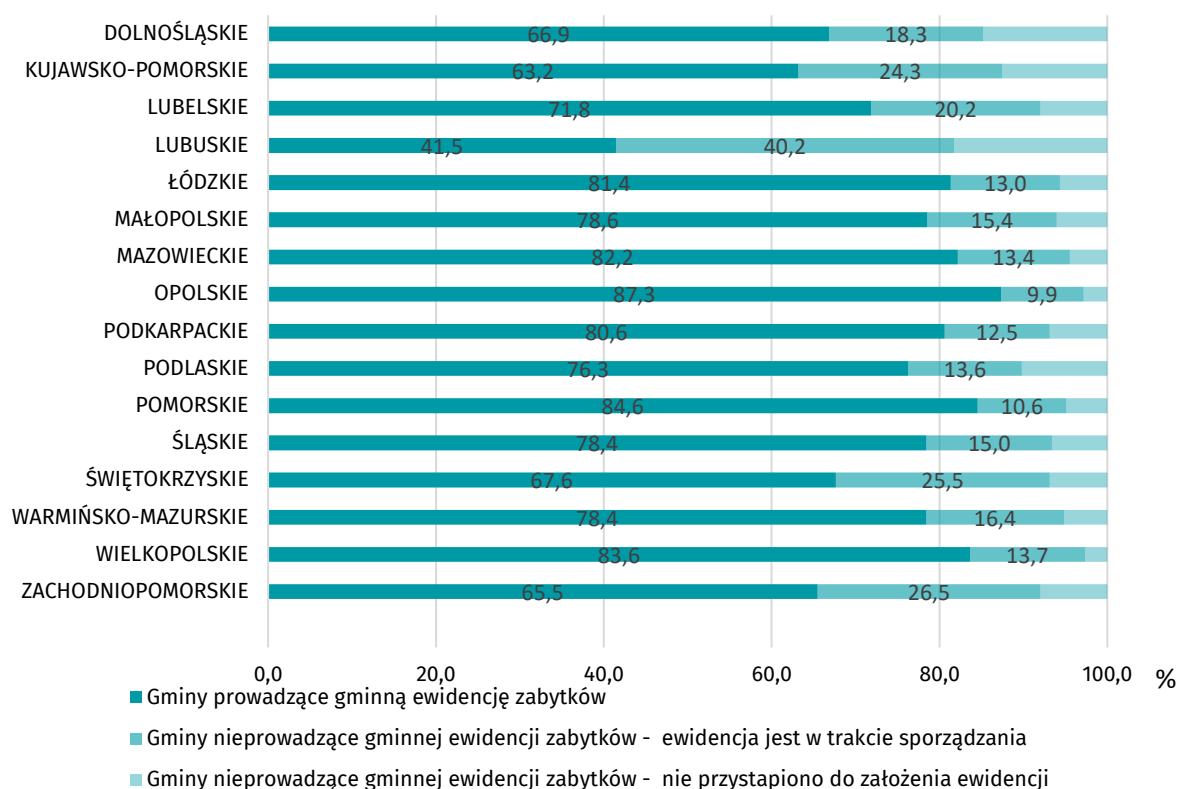
Wyszczególnienie	Gminy ogółem (w %)	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków (w %)	Gminy nieprowadzące gminnej ewidencji zabytków (w %)	
			ewidencja jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do założenia ewidencji
POLSKA	100,0	75,7	17,0	7,3
Miasta na prawach powiatu	100,0	92,4	7,6	-
Gminy miejskie	100,0	85,6	9,7	4,7
Gminy miejsko-wiejskie	100,0	75,5	18,2	6,3
Gminy wiejskie	100,0	73,5	18,1	8,4
DOLNOŚLĄSKIE	100,0	66,9	18,3	14,8
KUJAWSKO-POMORSKIE	100,0	63,2	24,3	12,5
LUBELSKIE	100,0	71,8	20,2	8,0
LUBUSKIE	100,0	41,5	40,2	18,3
ŁÓDZKIE	100,0	81,4	13,0	5,6
MAŁOPOLSKIE	100,0	78,6	15,4	6,0
MAZOWIECKIE	100,0	82,2	13,4	4,5
OPOLSKIE	100,0	87,3	9,9	2,8
PODKARPACKIE	100,0	80,6	12,5	6,9
PODLASKIE	100,0	76,3	13,6	10,2
POMORSKIE	100,0	84,6	10,6	4,9
ŚLĄSKIE	100,0	78,4	15,0	6,6
ŚWIĘTOKRZYSKIE	100,0	67,6	25,5	6,9
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	100,0	78,4	16,4	5,2
WIELKOPOLSKIE	100,0	83,6	13,7	2,7
ZACHODNIOPOMORSKIE	100,0	65,5	26,5	8,0

Poniższy wykres ilustruje strukturę gmin w poszczególnych województwach ze względu na prowadzenie bądź nieprowadzenie gminnej ewidencji zabytków oraz gmin, gdzie ewidencja jest w trakcie sporządzania.

Wykres 1. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków

Wykres 2. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według województw

Tablica 4. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków	Gminy nieprowadzące gminnej ewidencji zabytków	
			ewidencja jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do założenia ewidencji
POLSKA	2477	1875	422	180
Miasta na prawach powiatu	66	61	5	-
Gminy miejskie	236	202	23	11
Gminy miejsko-wiejskie	638	482	116	40
Gminy wiejskie	1537	1130	278	129
DOLNOŚLĄSKIE	169	113	31	25
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	-
Gminy miejskie	31	23	4	4
Gminy miejsko-wiejskie	56	34	15	7
Gminy wiejskie	78	52	12	14
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	91	35	18
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	-
Gminy miejskie	13	11	1	1
Gminy miejsko-wiejskie	35	23	9	3
Gminy wiejskie	92	53	25	14
LUBELSKIE	213	153	43	17
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	-
Gminy miejskie	16	15	1	-
Gminy miejsko-wiejskie	28	24	4	-
Gminy wiejskie	165	110	38	17
LUBUSKIE	82	34	33	15
Miasta na prawach powiatu	2	1	1	-
Gminy miejskie	7	5	1	1
Gminy miejsko-wiejskie	34	15	13	6
Gminy wiejskie	39	13	18	8
ŁÓDZKIE	177	144	23	10
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	-
Gminy miejskie	15	15	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	26	23	2	1
Gminy wiejskie	133	103	21	9
MAŁOPOLSKIE	182	143	28	11
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	-
Gminy miejskie	11	8	2	1

Gminy miejsko-wiejskie	48	44	3	1
Gminy wiejskie	120	88	23	9
MAZOWIECKIE	314	258	42	14
Miasta na prawach powiatu	5	5	-	-
Gminy miejskie	30	23	5	2
Gminy miejsko-wiejskie	53	44	8	1
Gminy wiejskie	226	186	29	11
OPOLSKIE	71	62	7	2
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	-
Gminy miejskie	2	2	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	33	31	2	-
Gminy wiejskie	35	28	5	2
PODKARPACKIE	160	129	20	11
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	-
Gminy miejskie	12	12	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	35	28	4	3
Gminy wiejskie	109	85	16	8
PODLASKIE	118	90	16	12
Miasta na prawach powiatu	3	2	1	-
Gminy miejskie	10	9	1	-
Gminy miejsko-wiejskie	27	21	3	3
Gminy wiejskie	78	58	11	9
POMORSKIE	123	104	13	6
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	-
Gminy miejskie	18	18	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	20	18	2	-
Gminy wiejskie	81	64	11	6
ŚLĄSKIE	167	131	25	11
Miasta na prawach powiatu	19	17	2	-
Gminy miejskie	30	24	5	1
Gminy miejsko-wiejskie	22	16	3	3
Gminy wiejskie	96	74	15	7
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	69	26	7
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	-
Gminy miejskie	4	4	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	38	22	12	4
Gminy wiejskie	59	42	14	3
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	91	19	6
Miasta na prawach powiatu	2	2	-	-
Gminy miejskie	14	12	1	1

Gminy miejsko-wiejskie	34	26	7	1
Gminy wiejskie	66	51	11	4
WIELKOPOLSKIE	226	189	31	6
Miasta na prawach powiatu	4	3	1	-
Gminy miejskie	15	13	2	-
Gminy miejsko-wiejskie	94	79	14	1
Gminy wiejskie	113	94	14	5
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	74	30	9
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	-
Gminy miejskie	8	8	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	55	34	15	6
Gminy wiejskie	47	29	15	3

Analizując prowadzenie GEZ w miastach na prawach powiatu można zauważyć, że:

- gminna ewidencja zabytków prowadzona jest we wszystkich miastach na prawach powiatu w województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, lubelskim, łódzkim, małopolskim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, pomorskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim;
- w województwie śląskim GEZ jest prowadzona w 17 spośród 19 miast na prawach powiatu;
- w każdym z trzech województw: lubuskim, podlaskim i wielkopolskim jedno z miast na prawach powiatu nie prowadzi GEZ.

Tablica 5. Sposób przyjęcia gminnej ewidencji zabytków oraz rok założenia i ostatniej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków									
		razem	gminną ewidencję zabytków przyjęto			rok założenia gminnej ewidencji zabytków			rok ostatniej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków		
			zarządzeniem wójta, burmistrza, prezydenta miasta	uchwałą rady gminy	inny sposób	2003 - 2008	2009 - 2013	2014 - 2019	2003 - 2008	2009 - 2013	2014 - 2019
POLSKA	2477	1875	1160	380	335	405	759	711	6	71	1052
Miasta na prawach powiatu	66	61	44	4	13	13	29	19	-	1	53
Gminy miejskie	236	202	131	32	39	57	71	74	-	12	126
Gminy miejsko-wiejskie	638	482	294	92	96	117	192	173	2	19	310
Gminy wiejskie	1537	1130	691	252	187	218	467	445	4	39	563
DOLNOŚLĄSKIE	169	113	71	24	18	20	32	61	-	7	41
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	91	52	22	17	17	29	45	-	1	52
LUBELSKIE	213	153	139	7	7	13	55	85	-	1	90
LUBUSKIE	82	34	27	4	3	2	16	16	-	-	24

ŁÓDZKIE	177	144	110	8	26	54	36	54	1	7	75
MAŁOPOLSKIE	182	143	83	28	32	33	58	52	-	7	86
MAZOWIECKIE	314	258	130	73	55	19	160	79	-	10	125
OPOLSKIE	71	62	31	12	19	37	9	16	1	2	42
PODKARPACKIE	160	129	65	33	31	47	43	39	2	6	79
PODLASKIE	118	90	29	25	36	60	18	12	1	8	46
POMORSKIE	123	104	69	33	2	25	39	40	-	3	68
ŚLĄSKIE	167	131	104	10	17	8	63	60	-	4	80
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	69	46	14	9	3	30	36	-	2	36
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	91	72	11	8	15	26	50	-	5	59
WIELKOPOLSKIE	226	189	98	54	37	38	112	39	1	6	115
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	74	34	22	18	14	33	27	-	2	34

Gminna ewidencja zabytków najczęściej była przyjmowana na podstawie zarządzenia wójta, burmistrza, prezydenta miasta - 61,9% gmin. Na podstawie uchwały rady gminy przyjęło ją 20,3% gmin, a w inny sposób – 17,8% gmin.

2.1.1. Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków

Informację o formie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków pozyskano z 1 875 urzędów gmin, które taką ewidencję już posiadały. Pamiętać jednakże należy, że w obrębie jednej gminy można było odnotować więcej niż jedną formę prowadzenia gminnej ewidencji zabytków.

Dominującą formą prowadzenia GEZ był „zbiór papierowych kart adresowych” (72,6% gmin), następnie „elektroniczna baza danych oraz zbiór papierowych kart adresowych” (27,1% gmin) oraz „zdigitalizowane karty adresowe” (8,7% gmin).

Tabela 6. Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków	Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków ¹³				
		zbiór papierowych kart adresowych	zdigitalizowane karty adresowe	elektroniczna baza danych oraz zbiór papierowych kart adresowych	elektroniczna baza danych oraz zdigitalizowane karty adresowe	inna
POLSKA	1875	1361	163	509	59	11
Miasta na prawach powiatu	61	33	15	28	5	-
Gminy miejskie	202	136	30	64	10	1
Gminy miejsko-wiejskie	482	344	37	142	23	2
Gminy wiejskie	1130	848	81	275	21	8
DOLNOŚLĄSKIE	113	72	15	41	8	3

¹³ Gmina może stosować więcej niż jedną formę prowadzenia GEZ.

KUJAWSKO-POMORSKIE	91	66	9	23	3	1
LUBELSKIE	153	115	10	40	-	-
LUBUSKIE	34	24	3	12	3	-
ŁÓDZKIE	144	106	15	36	4	1
MAŁOPOLSKIE	143	110	10	34	4	-
MAZOWIECKIE	258	177	19	70	14	3
OPOLSKIE	62	46	4	18	1	-
PODKARPACKIE	129	104	10	25	1	-
PODLASKIE	90	80	8	9	1	-
POMORSKIE	104	75	10	31	5	-
ŚLĄSKIE	131	94	10	38	4	-
ŚWIĘTOKRZYSKIE	69	48	7	18	-	2
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	91	65	4	27	3	1
WIELKOPOLSKIE	189	135	25	56	5	-
ZACHODNIOPOMORSKIE	74	44	4	31	3	-

Zdecydowana większość kart adresowych zabytków nieruchomych (96,4%) i archeologicznych (90,6%) zawierała informacje o jednym obiekcie zabytkowym. Jest tak we wszystkich typach gmin: miejskich (odpowiednio 97,8% i 86,8%), miejsko-wiejskich (97,2% i 89,5%) i wiejskich (95,1% i 91,6%) oraz w miastach na prawach powiatu (96,6% i 87,8%).

Tablica 7. Liczba kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków	Liczba kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków dla		
		zabytków nieruchomych	układów urbanistycznych i ruralistycznych	zabytków archeologicznych
POLSKA	1 875	400 309	5 671	154 409
Miasta na prawach powiatu	61	95 439	578	4 021
Gminy miejskie	202	52 204	767	4 805
Gminy miejsko-wiejskie	482	125 578	1 765	57 963
Gminy wiejskie	1 130	127 088	2 561	87 620
DOLNOŚLĄSKIE	113	68 708	1 230	9 291
Miasta na prawach powiatu	4	17 573	137	190
Gminy miejskie	23	9 938	95	551
Gminy miejsko-wiejskie	34	21 557	392	3 930
Gminy wiejskie	52	19 640	606	4 620
KUJAWSKO-POMORSKIE	91	24 079	113	14 769
Miasta na prawach powiatu	4	7 294	21	71
Gminy miejskie	11	3 631	13	316
Gminy miejsko-wiejskie	23	6 990	43	6 162

Gminy wiejskie	53	6 164	36	8 220
LUBELSKIE	153	11 966	436	14 551
Miasta na prawach powiatu	4	3 012	41	283
Gminy miejskie	15	1 205	115	276
Gminy miejsko-wiejskie	24	1 519	65	1 732
Gminy wiejskie	110	6 230	215	12 260
LUBUSKIE	34	12 733	175	3 458
Miasta na prawach powiatu	1	1 052	6	260
Gminy miejskie	5	889	8	105
Gminy miejsko-wiejskie	15	7 164	87	1 557
Gminy wiejskie	13	3 628	74	1 536
ŁÓDZKIE	144	12 024	239	9 922
Miasta na prawach powiatu	3	2 719	18	48
Gminy miejskie	15	2 334	41	300
Gminy miejsko-wiejskie	23	2 193	56	2 564
Gminy wiejskie	103	4 778	124	7 010
MAŁOPOLSKIE	143	31 420	145	5 184
Miasta na prawach powiatu	3	7 708	39	1 130
Gminy miejskie	8	3 114	9	121
Gminy miejsko-wiejskie	44	8 684	27	2 086
Gminy wiejskie	88	11 914	70	1 847
MAZOWIECKIE	258	29 848	743	15 911
Miasta na prawach powiatu	5	12 555	149	332
Gminy miejskie	23	2 266	36	261
Gminy miejsko-wiejskie	44	4 365	181	3 275
Gminy wiejskie	186	10 662	377	12 043
OPOLSKIE	62	23 184	162	5 027
Miasta na prawach powiatu	1	3157	2	-
Gminy miejskie	2	1291	5	96
Gminy miejsko-wiejskie	31	12 738	109	4 124
Gminy wiejskie	28	5 998	46	807
PODKARPACKIE	129	17 514	135	7 456
Miasta na prawach powiatu	4	3 359	10	321
Gminy miejskie	12	3 408	48	471
Gminy miejsko-wiejskie	28	3 937	22	1 998
Gminy wiejskie	85	6 810	55	4 666
PODLASKIE	90	4 657	77	4 423
Miasta na prawach powiatu	2	952	4	47
Gminy miejskie	9	536	7	93
Gminy miejsko-wiejskie	21	1 186	20	1 213

Gminy wiejskie	58	1 983	46	3 070
POMORSKIE	104	29 543	311	6 953
Miasta na prawach powiatu	4	4 523	15	-
Gminy miejskie	18	5 952	26	202
Gminy miejsko-wiejskie	18	5 877	61	1 944
Gminy wiejskie	64	13 191	209	4 807
ŚLĄSKIE	131	34 978	131	4 791
Miasta na prawach powiatu	17	19 782	67	842
Gminy miejskie	24	5 659	15	744
Gminy miejsko-wiejskie	16	2 743	22	739
Gminy wiejskie	74	6 794	27	2 466
ŚWIĘTOKRZYSKIE	69	4 534	84	5 313
Miasta na prawach powiatu	1	548	4	-
Gminy miejskie	4	618	9	131
Gminy miejsko-wiejskie	22	1 975	23	3 183
Gminy wiejskie	42	1 393	48	1 999
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	91	23 536	219	11 637
Miasta na prawach powiatu	2	2 424	45	104
Gminy miejskie	12	3 709	22	127
Gminy miejsko-wiejskie	26	7 206	61	4 189
Gminy wiejskie	51	10 197	91	7 217
WIELKOPOLSKIE	189	48 117	277	23 998
Miasta na prawach powiatu	3	3 555	11	240
Gminy miejskie	13	4 321	11	522
Gminy miejsko-wiejskie	79	27 682	174	12 723
Gminy wiejskie	94	12 559	81	10 513
ZACHODNIOPOMORSKIE	74	23 468	1 194	11 725
Miasta na prawach powiatu	3	5 226	9	153
Gminy miejskie	8	3 333	307	489
Gminy miejsko-wiejskie	34	9 762	422	6 544
Gminy wiejskie	29	5 147	456	4 539

Gminna ewidencja zabytków była prowadzona w 75,7% gmin. Największy odsetek jednostek samorządu terytorialnego posiadających GEZ odnotowano w miastach na prawach powiatu – 92,4%, a najmniejszy w gminach wiejskich – 73,5%. Najczęstszą formą prowadzenia GEZ na terenie Polski był zbiór papierowych kart adresowych - 72,6% i ta forma była wiodącą w przypadku gmin miejskich, miejsko-wiejskich, wiejskich oraz miast na prawach powiatu.

2.2. Zabytki (stan w dniu 30 czerwca 2019 r.)

2.2.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Poprzez **zabytki nieruchome** rozumie się nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Przez **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** należy rozumieć przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Przez **zabytek archeologiczny** należy rozumieć zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów.

W badaniu, zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków podzielono na: nieruchome (niebędące układami przestrzennymi i zabytkami archeologicznymi), układy urbanistyczne i ruralistyczne oraz zabytki archeologiczne.

Wyniki zrealizowanego w 2019 r. badania nt. ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w samorządzie gminnym wg stanu w dniu 30 czerwca wykazały łącznie **573 941 zabytków** ujętych w gminnej ewidencji (**nieruchomych - 409 773, archeologicznych - 158 247 oraz układów urbanistycznych i ruralistycznych - 5 921**). **Zabytki nieruchome** stanowiły **71,4%** ogółu zabytków ujętych w GEZ. Najwięcej zabytków¹⁴ ujętych w gminnej ewidencji zabytków znajdowało się na terenie gmin wiejskich (38,5%), a najmniej w gminach miejskich (10,2%).

Liderem w skali kraju ze względu na liczbę zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków są: woj. dolnośląskie (16,9% ogółu zabytków nieruchomych ujętych w GEZ) i wielkopolskie (11,9%).

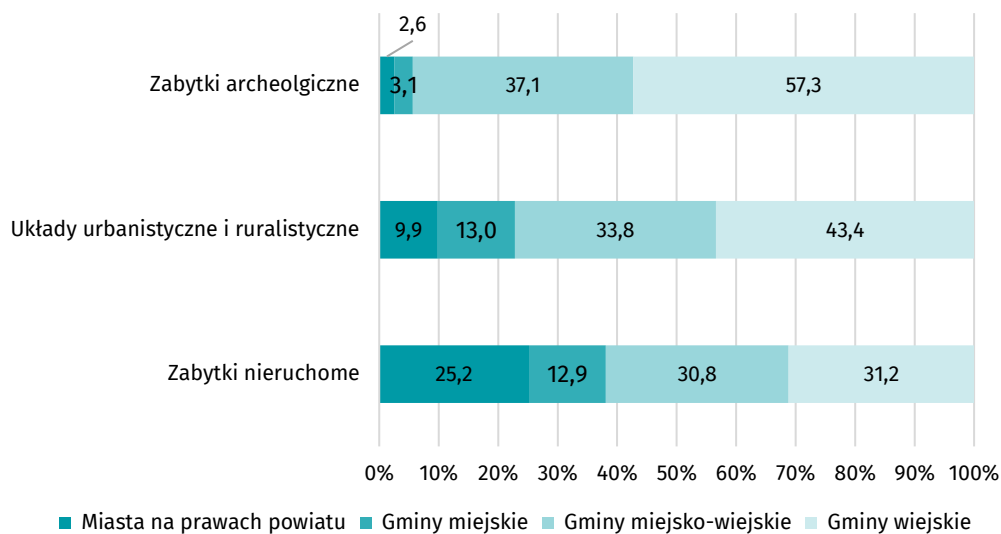
Układy urbanistyczne i ruralistyczne ujęte w GEZ najliczniej reprezentowane są w woj. dolnośląskim (24,6%) i zachodniopomorskim (20,5%).

Najwięcej zabytków archeologicznych ujętych w GEZ znajduje się na terenie województw wielkopolskiego (15,2%), mazowieckiego (10,3%) i lubelskiego 10,1%.

Najmniej zabytków nieruchomych ujętych w GEZ zlokalizowanych jest na terenie województwa świętokrzyskiego i podlaskiego (po 1,1%), a układów urbanistycznych i ruralistycznych w woj. podlaskim (1,3%) i świętokrzyskim (1,4%). Najmniej zabytków archeologicznych (2,2%) odnotowano w woj. lubuskim.

¹⁴ Zabytków nieruchomych, układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz zabytków archeologicznych.

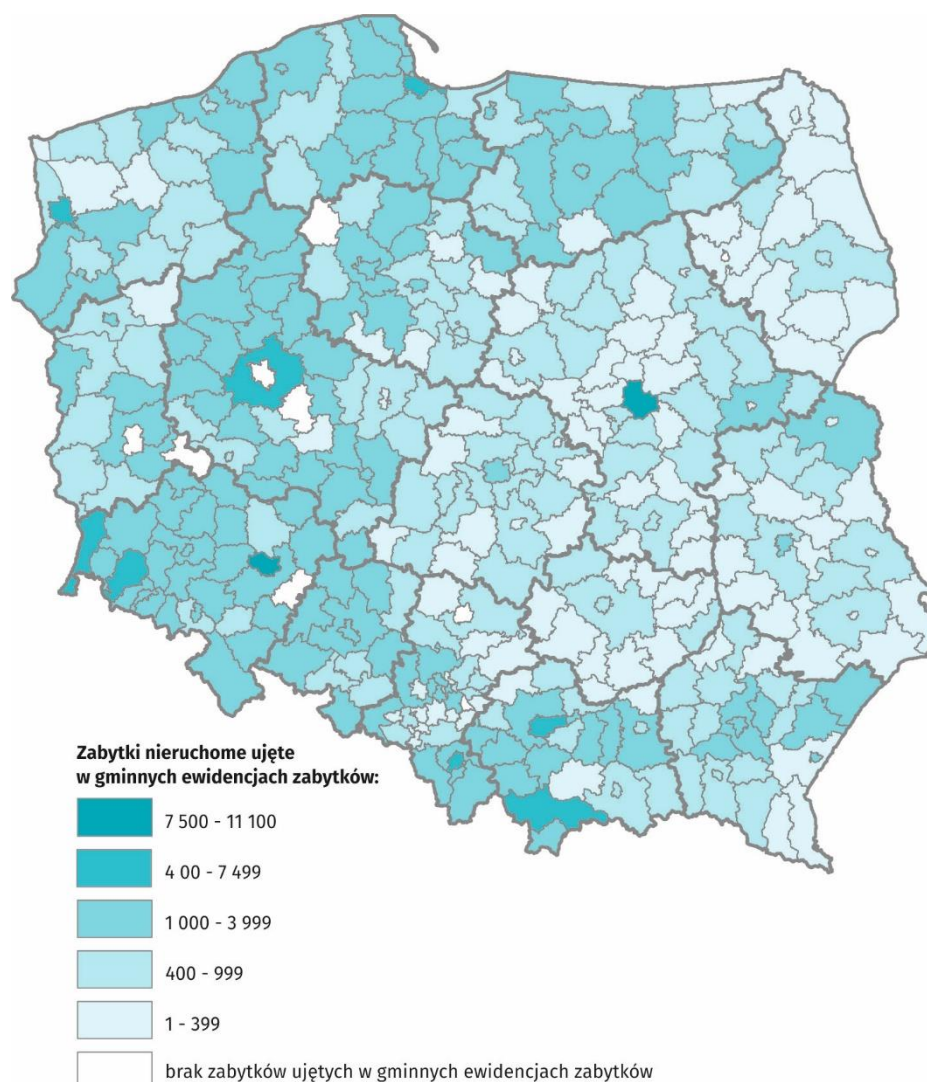
Wykres 3. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin

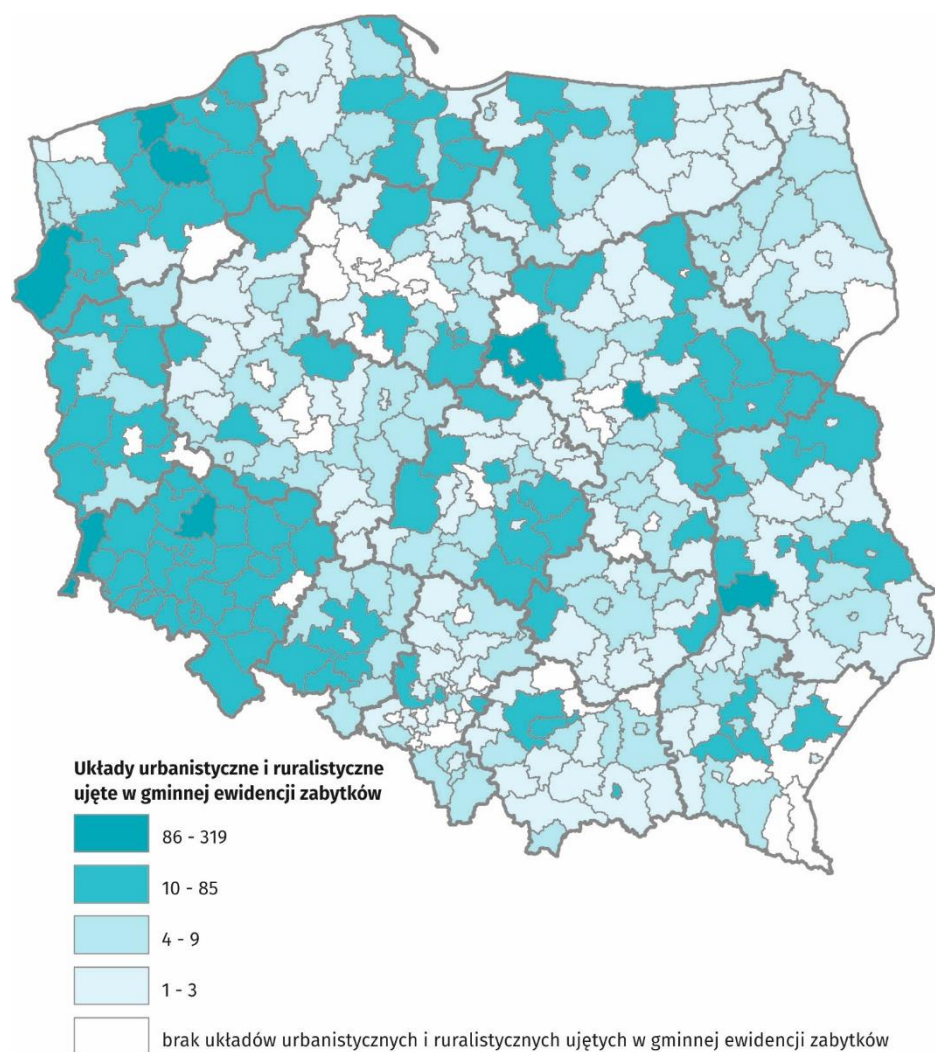
Tablica 8. Zabytki nieruchome według województw w 2018 r.

Wyszczególnienie	Zabytki nieruchome	Układy urbanistyczne i ruralistyczne	Zabytki archeologiczne
POLSKA	409 773	5 921	158 247
Miasta na prawach powiatu	103 215	584	4 097
Gminy miejskie	52 801	767	4 827
Gminy miejsko-wiejskie	126 032	2 001	58 650
Gminy wiejskie	127 725	2 569	90 673
DOLNOŚLĄSKIE	69 133	1 459	9 380
KUJAWSKO-POMORSKIE	24 270	113	15 537
LUBELSKIE	11 967	435	15 987
LUBUSKIE	12 733	175	3 458
ŁÓDZKIE	12 051	235	10 190
MAŁOPOLSKIE	31 462	145	5 208
MAZOWIECKIE	29 921	744	16 260
OPOLSKIE	23 251	162	5 265
PODKARPACKIE	17 527	135	7 643
PODLASKIE	4 686	77	4 706
POMORSKIE	36 577	317	6 954
ŚLĄSKIE	35 811	131	4 872
ŚWIĘTOKRZYSKIE	4 563	84	5 397
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	23 609	219	11 644
WIELKOPOLSKIE	48 718	277	24 013
ZACHODNIOPOMORSKIE	23 494	1 213	11 733

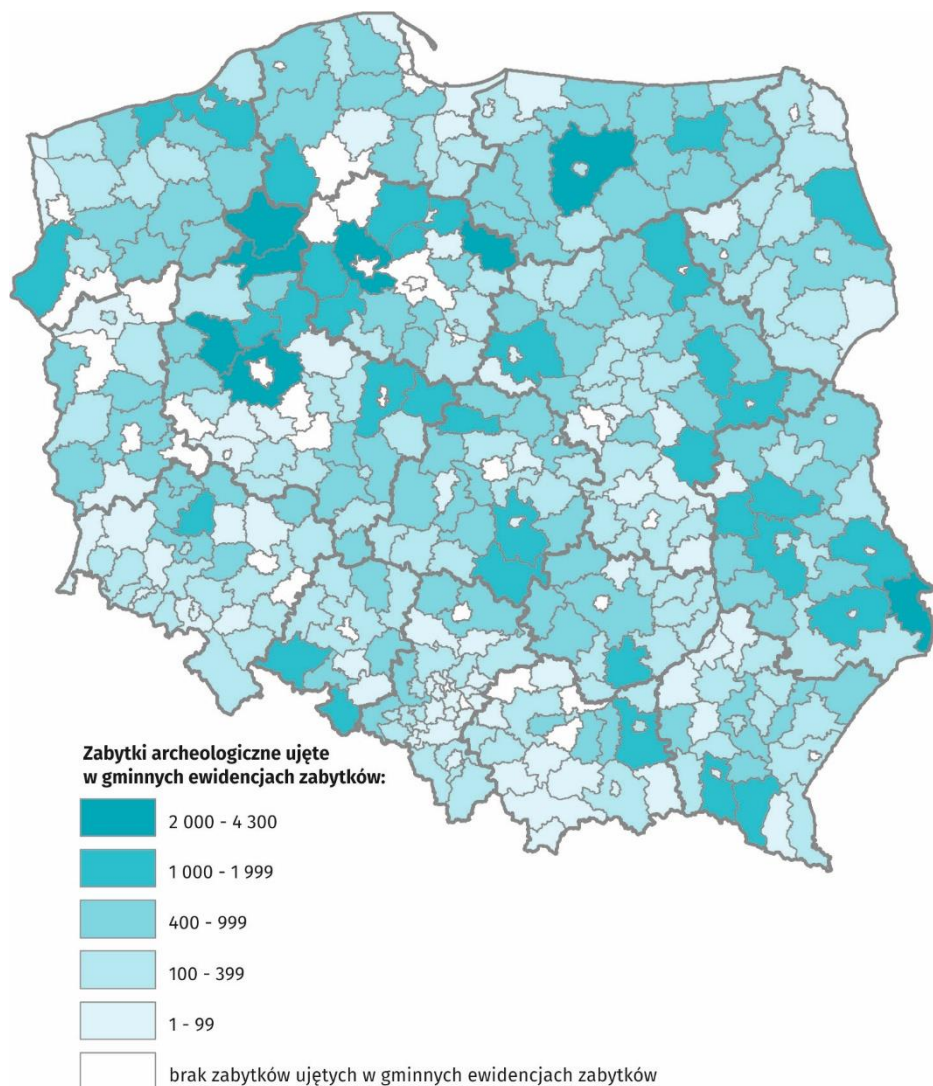
Mapa 1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów
Stan w dniu 30 czerwca 2019 r.

**Mapa 2. Układy urbanistyczne i ruralistyczne ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów
Stan w dniu 30 czerwca 2019 r.**

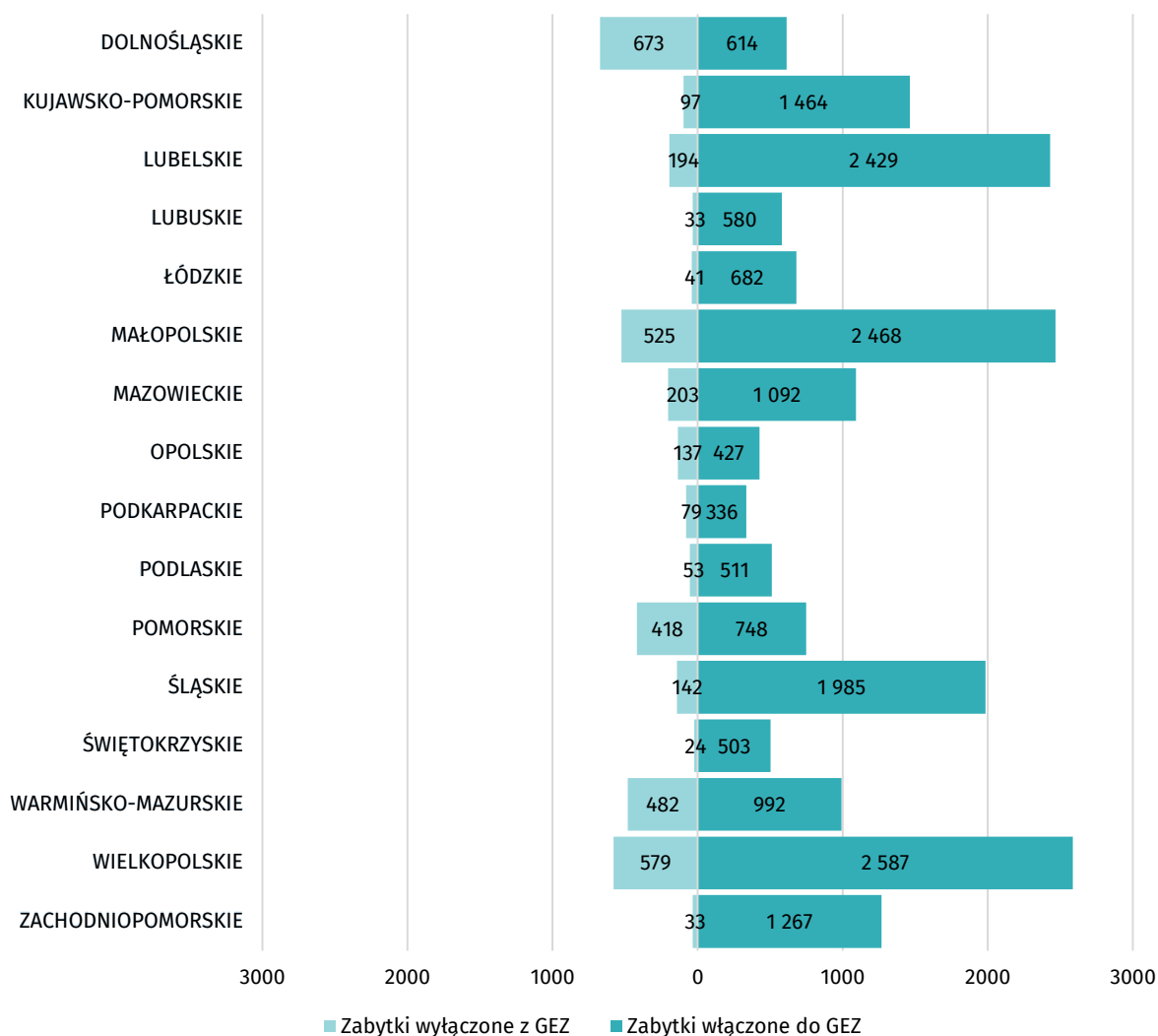

Mapa 3. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów
Stan w dniu 30 czerwca 2019 r.

W 2018 roku do gminnej ewidencji zabytków włączono łącznie 18 685 zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych i ruralistycznych), z czego największy udział stanowiły zabytki w gminach wiejskich (7 809) i w gminach miejsko-wiejskich (7 088), co w przeliczeniu na 1 gminę wynosi przeciętnie 5 zabytków włączonych do ewidencji w gminach wiejskich, 6 w gminach miejskich oraz 11 zabytków w gminach miejsko-wiejskich. Średnio na jedno miasto na prawach powiatu przypadło 35 zabytków włączonych do ewidencji.

Wykres 4. Liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych i ruralistycznych) włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków w 2018 r.

Najwięcej zabytków zostało włączonych w 2018 r. do gminnej ewidencji zabytków w województwach: wielkopolskim (13,8%), małopolskim (13,2%) i lubelskim (13,0% wszystkich zabytków włączonych do GEZ). Tylko w województwie dolnośląskim odnotowano przewagę liczby zabytków wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków nad włączonymi do niej (o 59 zabytków).

Tablica 9. Liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych i ruralistycznych), włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków w 2018 r.

Wyszczególnienie	Liczba zabytków: nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych i ruralistycznych	
	włączonych do gminnej ewidencji zabytków	wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków
POLSKA	18 685	3 713
Miasta na prawach powiatu	2278	847
Gminy miejskie	1510	319
Gminy miejsko-wiejskie	7088	1071
Gminy wiejskie	7809	1476
DOLNOŚLĄSKIE	614	673
KUJAWSKO-POMORSKIE	1 464	97
LUBELSKIE	2 429	194
LUBUSKIE	580	33
ŁÓDZKIE	682	41
MAŁOPOLSKIE	2 468	525
MAZOWIECKIE	1 092	203
OPOLSKIE	427	137
PODKARPACKIE	336	79
PODLASKIE	511	53
POMORSKIE	748	418
ŚLĄSKIE	1 985	142
ŚWIĘTOKRZYSKIE	503	24
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	992	482
WIELKOPOLSKIE	2 587	579
ZACHODNIOPOMORSKIE	1 267	33

2.3. Gminny program opieki nad zabytkami

Ustawa o zabytkach nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy). Jednocześnie gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej służącym podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac związanych z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego oraz mających na celu upowszechnianie i promowanie dziedzictwa kulturowego.

Niespełna 1/3 gmin posiadało obowiązujący program opieki nad zabytkami, a ponad 2/5 nie przystąpiło jeszcze do jego sporządzenia. Gminna ewidencja zabytków w 90,6% gmin, które posiadały obowiązujący program opieki nad zabytkami była podstawą do jego sporządzenia.

Tablica 100. Rok opracowania oraz lata obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami												
		razem	rok opracowania programu				lata obowiązywania programu							
			2013	2014-2015	2016-2017	2018-2019	od				do			
							2013	2014-2015	2016-2017	2018-2019	2018	2019-2020	2021-2022	2023
POLSKA	2 477	794	28	116	387	263	23	81	391	299	79	395	305	15
Miasta na prawach powiatu	66	29	1	3	20	5	-	2	19	8	1	20	8	-
Gminy miejskie	236	96	3	19	41	33	2	15	42	37	13	42	38	3
Gminy miejsko-wiejskie	638	235	5	28	114	88	2	17	119	97	14	117	100	4
Gminy wiejskie	1537	434	19	66	212	137	19	47	211	157	51	216	159	8
DOLNOŚLĄSKIE	169	41	1	8	21	11	-	5	21	15	3	24	14	-
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	56	2	9	26	19	2	5	29	20	7	27	22	-
LUBELSKIE	213	55	2	5	14	34	2	4	13	36	4	12	37	2
LUBUSKIE	82	14	-	3	9	2	-	2	10	2	2	10	2	-
ŁÓDZKIE	177	28	2	2	18	6	2	2	17	7	3	17	8	-
MAŁOPOLSKIE	182	56	2	10	23	21	2	7	24	23	8	24	24	-
MAZOWIECKIE	314	76	5	13	39	19	4	9	43	20	11	44	20	1
OPOLSKIE	71	44	1	2	26	15	1	1	25	17	2	25	15	2
PODKARPACKIE	160	69	4	5	37	23	3	4	37	25	4	37	26	2
PODLASKIE	118	26	-	4	12	10	-	1	13	12	1	13	12	-
POMORSKIE	123	63	3	20	32	8	1	13	37	12	9	41	11	2
ŚLĄSKIE	167	43	2	7	19	15	2	6	17	18	7	17	17	2
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	35	-	3	18	14	-	2	17	16	2	17	15	1
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	43	-	4	22	17	-	2	22	19	2	21	20	-
WIELKOPOLSKIE	226	111	3	13	53	42	3	12	49	47	8	51	49	3
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	34	1	8	18	7	1	6	17	10	6	15	13	-

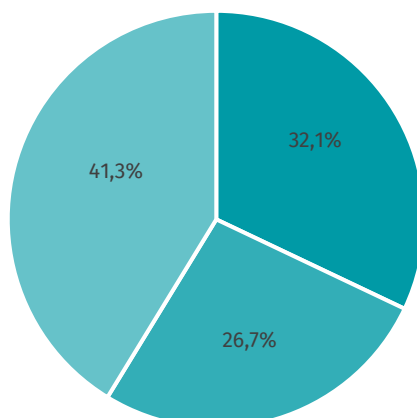
Najwięcej programów opieki nad zabytkami sporządzono w ostatnich latach: 48,7% obowiązujących programów opracowano w latach 2016-2017 oraz 33,1% w latach 2018-2019. Najwięcej gminnych programów opieki nad zabytkami obowiązywało na lata 2019-2020 (49,7% programów) oraz dla lat 2021-2022 (38,4% programów).

Tablica 111. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin

Wyszczególnienie a - liczba gmin b - odsetek gmin (%)		Liczba gmin ogółem	Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami	Gminy nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami	
				program jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do sporządzania programu
POLSKA	a	2477	794	661	1022
	b	100,0	32,1	26,7	41,3
Miasta na prawach powiatu	a	66	29	23	14
	b	100,0	43,9	34,8	21,2
Gminy miejskie	a	236	96	57	83
	b	100,0	40,7	24,2	35,2
Gminy miejsko-wiejskie	a	638	235	182	221
	b	100,0	36,8	28,5	34,6
Gminy wiejskie	a	1537	434	399	704
	b	100,0	28,2	26,0	45,8

Znaczny odsetek (67,9%) ogółu gmin w Polsce stanowiły te, które nie posiadały obowiązującego programu opieki nad zabytkami. Również w przypadku poszczególnych rodzajów gmin (w tym miast na prawach powiatu) ponad połowa gmin nie posiadała obowiązującego programu opieki nad zabytkami (miasta na prawach powiatu – 56,1%, gminy miejskie – 59,3%, gminy miejsko-wiejskie – 63,2% i gminy wiejskie – 71,8%).

Wykres 5. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami

- Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami
- Gminy nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami program jest w trakcie sporządzania
- Gminy nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami nie przystąpiono do sporządzania programu

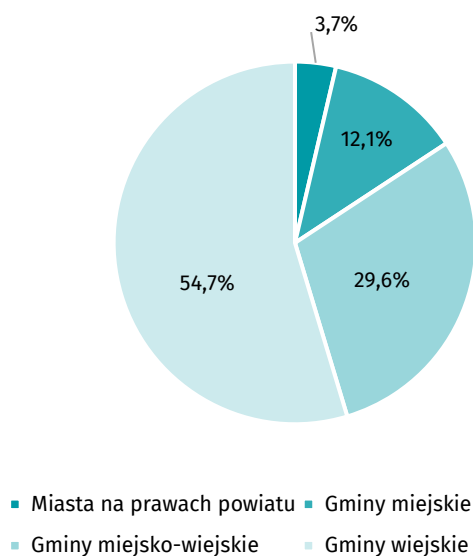
W przypadku województw, odsetek gmin posiadających obowiązujący program opieki nad zabytkami wahał się od 62,0% w woj. opolskim i 51,2% w woj. pomorskim do 17,1% w woj. lubuskim i 15,8% w woj. łódzkim.

Tablica 122. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami			Gminy nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami	
		razem	Gminna ewidencja zabytków		program jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do sporządzania programu
			była	nie była		
			podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami			
POLSKA	2477	794	719	75	661	1022
Miasta na prawach powiatu	66	29	28	1	23	14
Gminy miejskie	236	96	86	10	57	83
Gminy miejsko-wiejskie	638	235	209	26	182	221
Gminy wiejskie	1537	434	396	38	399	704
DOLNOŚLĄSKIE	169	41	39	2	31	97
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	56	46	10	53	35
LUBELSKIE	213	55	53	2	56	102
LUBUSKIE	82	14	11	3	27	41
ŁÓDZKIE	177	28	25	3	40	109
MAŁOPOLSKIE	182	56	55	1	43	83

MAZOWIECKIE	314	76	71	5	68	170
OPOLSKIE	71	44	39	5	13	14
PODKARPACKIE	160	69	65	4	50	41
PODLASKIE	118	26	25	1	32	60
POMORSKIE	123	63	58	5	38	22
ŚLĄSKIE	167	43	40	3	40	84
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	35	32	3	38	29
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	43	36	7	29	44
WIELKOPOLSKIE	226	111	97	14	65	50
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	34	27	7	38	41

Wykres 6. Obowiązujący program opieki nad zabytkami według gmin

2.3.1. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminne programy opieki nad zabytkami w 79,0% gmin, które posiadały obowiązujący program, określały w programach konkretne cele do realizacji. Dodatkowo, w 57,4% gminnych programów, w których program opieki nad zabytkami określał konkretne cele do realizacji, zapisano wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów.

Analiza danych uzyskanych z miast na prawach powiatu, które posiadają obowiązujący program opieki nad zabytkami wykazała, że w 96,6% takich miast program ten określał konkretne cele do realizacji.

Wśród miast na prawach powiatu, w których program opieki nad zabytkami określał konkretne cele do realizacji, 67,9% gminnych programów zawierało wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów. Niższe odsetki odnotowano w pozostałych rodzajach gmin, odpowiednio (program określał konkretne cele do realizacji; program zawierał wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów): w gminach miejskich – 87,5% i 60,7%, miejsko-wiejskich – 82,6% i 54,6% i wiejskich – 74,0% i 57,3%.

Tablica 133. Cele i wskaźniki gminnego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin i województw

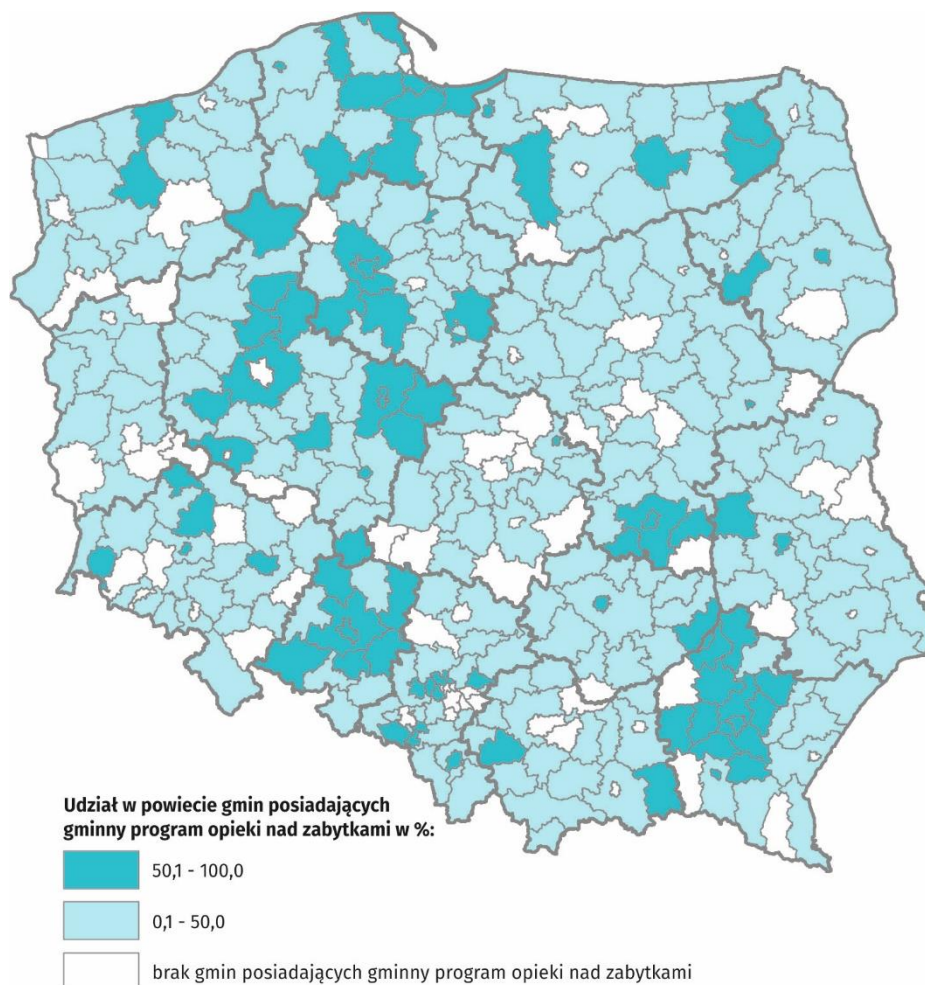
Wyszczególnienie	Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami	Gminny program opieki nad zabytkami		Gminny program opieki nad zabytkami	
		określa konkretne cele do realizacji	nie określa konkretnych celów do realizacji	zawiera wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów	nie zawiera wskaźników monitorujących realizację zakładanych celów
POLSKA	794	627	167	360	267
Miasta na prawach powiatu	29	28	1	19	9
Gminy miejskie	96	84	12	51	33
Gminy miejsko-wiejskie	235	194	41	106	88
Gminy wiejskie	434	321	113	184	137
DOLNOŚLĄSKIE	41	35	6	20	15
Miasta na prawach powiatu	2	2	-	1	1
Gminy miejskie	8	7	1	3	4
Gminy miejsko-wiejskie	11	10	1	8	2
Gminy wiejskie	20	16	4	8	8
KUJAWSKO-POMORSKIE	56	45	11	29	16
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	3	-
Gminy miejskie	7	6	1	4	2
Gminy miejsko-wiejskie	15	14	1	8	6
Gminy wiejskie	31	22	9	14	8
LUBELSKIE	55	43	12	28	15
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	1	-
Gminy miejskie	7	7	-	5	2
Gminy miejsko-wiejskie	9	5	4	1	4
Gminy wiejskie	38	30	8	21	9
LUBUSKIE	14	10	4	5	5
Miasta na prawach powiatu	-	-	-	-	-
Gminy miejskie	2	2	-	2	-
Gminy miejsko-wiejskie	6	5	1	1	4
Gminy wiejskie	6	3	3	2	1
ŁÓDZKIE	28	25	3	13	12
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	-	1
Gminy miejskie	3	3	-	2	1
Gminy miejsko-wiejskie	9	7	2	4	3
Gminy wiejskie	15	14	1	7	7

MAŁOPOLSKIE	56	47	9	28	19
Miasta na prawach powiatu	-	-	-	-	-
Gminy miejskie	3	3	-	2	1
Gminy miejsko-wiejskie	19	17	2	9	8
Gminy wiejskie	34	27	7	17	10
MAZOWIECKIE	76	54	22	27	27
Miasta na prawach powiatu	2	2	-	1	1
Gminy miejskie	9	8	1	3	5
Gminy miejsko-wiejskie	16	12	4	6	6
Gminy wiejskie	49	32	17	17	15
OPOLSKIE	44	37	7	19	18
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	-	1
Gminy miejskie	1	1	-	1	-
Gminy miejsko-wiejskie	24	19	5	6	13
Gminy wiejskie	18	16	2	12	4
PODKARPACKIE	69	58	11	31	27
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	3	-
Gminy miejskie	6	5	1	4	1
Gminy miejsko-wiejskie	19	15	4	6	9
Gminy wiejskie	41	35	6	18	17
PODLASKIE	26	19	7	10	9
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	1	-
Gminy miejskie	5	5	-	2	3
Gminy miejsko-wiejskie	4	2	2	2	-
Gminy wiejskie	16	11	5	5	6
POMORSKIE	63	51	12	32	19
Miasta na prawach powiatu	2	2	-	1	1
Gminy miejskie	11	10	1	6	4
Gminy miejsko-wiejskie	12	11	1	9	2
Gminy wiejskie	38	28	10	16	12
ŚLĄSKIE	43	33	10	19	14
Miasta na prawach powiatu	9	9	-	5	4
Gminy miejskie	12	9	3	5	4
Gminy miejsko-wiejskie	4	3	1	1	2
Gminy wiejskie	18	12	6	8	4
ŚWIĘTOKRZYSKIE	35	25	10	14	11
Miasta na prawach powiatu	1	-	1	-	-
Gminy miejskie	1	1	-	1	-
Gminy miejsko-wiejskie	12	9	3	6	3
Gminy wiejskie	21	15	6	7	8

WARMIŃSKO-MAZURSKIE	43	31	12	18	13
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	1	-
Gminy miejskie	5	3	2	2	1
Gminy miejsko-wiejskie	16	15	1	8	7
Gminy wiejskie	21	12	9	7	5
WIELKOPOLSKIE	111	86	25	49	37
Miasta na prawach powiatu	2	2	-	2	-
Gminy miejskie	9	8	1	5	3
Gminy miejsko-wiejskie	45	38	7	23	15
Gminy wiejskie	55	38	17	19	19
ZACHODNIOPOMORSKIE	34	28	6	18	10
Miasta na prawach powiatu	-	-	-	-	-
Gminy miejskie	7	6	1	4	2
Gminy miejsko-wiejskie	14	12	2	8	4
Gminy wiejskie	13	10	3	6	4

W odniesieniu do poszczególnych województw, udział gmin, w których program opieki nad zabytkami określał konkretne cele do realizacji (w stosunku do liczby gmin posiadających obowiązujący program) wahał się od 89,3% w woj. łódzkim do 71,1% w woj. mazowieckim, przy czym w przypadku połowy województw odsetek ten przekraczał 80%. Natomiast spośród gmin, które w programie określiły konkretne cele, najwyższy odsetek gminnych programów zawierających wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów odnotowano w woj. lubelskim (65,1%), a najniższy w woj. lubuskim i mazowieckim (po 50,0%).

Mapa 4. Odsetek gmin posiadających gminny program opieki nad zabytkami w powiatach

Głównym celem przyjętym do realizacji w gminnych programach opieki nad zabytkami w Polsce było zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania. Następnie za istotne uznawano podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami. Jako kolejny cel do realizacji w ramach gminnego programu opieki nad zabytkami wskazywano wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

Tablica 144. Cele przyjęte do realizacji w gminnych programach opieki nad zabytkami uznane za "bardzo ważne i raczej ważne"

Ranga	Cel	Liczba wskazań
1.	Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	602
2.	Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	587
3.	Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego	574
4.	Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody	539
5.	Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju	488
6.	Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków	456
7.	Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	271

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy o zabytkach z realizacji programu opieki nad zabytkami co dwa lata sporządza się sprawozdanie.

Analizując liczebność sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami sporządzonych przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) można stwierdzić, że w 30,0% gmin, które posiadały obowiązujący program opieki nad zabytkami, takie sprawozdania zostały sporządzone, a w 33,0% gmin nie rozpoczęto przygotowania sprawozdania, bo nie upłynęły 2 lata od daty przyjęcia programu. W 19,8% gmin sprawozdanie było w trakcie przygotowania, a w przypadku 17,3% gmin nie rozpoczęto jego przygotowania, a od przyjęcia gminnego programu opieki nad zabytkami upłynęło więcej niż 2 lata.

Tablica 155. Sprawozdania wójta (burmistrza, prezydenta miasta) z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami	Wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządził w ciągu ostatnich 2 lat sprawozdanie z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami			
			tak	sprawozdanie jest w trakcie przygotowania	nie rozpoczęło jego przygotowania bo nie upłynęły 2 lata od daty przyjęcia gminnego programu opieki nad zabytkami	nie rozpoczęło jego przygotowania, a od przyjęcia gminnego programu opieki nad zabytkami upłynęło więcej niż 2 lata
POLSKA	2 477	794	238	157	262	137
Miasta na prawach powiatu	66	29	12	10	5	2
Gminy miejskie	236	96	45	15	21	15
Gminy miejsko-wiejskie	638	235	71	42	82	40
Gminy wiejskie	1 537	434	110	90	154	80
DOLNOŚLĄSKIE	169	41	16	6	11	8
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	56	13	14	17	12
LUBELSKIE	213	55	15	7	26	7
LUBUSKIE	82	14	4	4	2	4
ŁÓDZKIE	177	28	10	6	8	4
MAŁOPOLSKIE	182	56	13	9	25	9
MAZOWIECKIE	314	76	25	16	17	18
OPOLSKIE	71	44	12	10	17	5
PODKARPACKIE	160	69	23	11	25	10
PODLASKIE	118	26	5	7	9	5
POMORSKIE	123	63	19	16	11	17
ŚLĄSKIE	167	43	16	12	14	1
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	35	12	7	13	3
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	43	7	10	21	5
WIELKOPOLSKIE	226	111	35	15	39	22
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	34	13	7	7	7

Gminny program opieki nad zabytkami posiadało 32,1% gmin w kraju; największy odsetek był w miastach na prawach powiatu - 43,9%, a najmniejszy w gminach wiejskich - 28,2%. Konkretnie cele do realizacji określało 79,0% programów, a 57,4% spośród nich zawierało wskaźniki monitorujące ich realizację. Głównym celem przyjętym do realizacji w gminnych programach opieki nad zabytkami w Polsce było zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania, a także podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

2.4. Finansowanie ochrony zabytków w gminie w roku 2018 – dotacje na zabytki

Dofinansowanie można pozyskać z różnych źródeł i programów na poziomach: krajowym, regionalnym, lokalnym oraz ze źródeł europejskich. Środki pomocowe wspierające zarządzanie dziedzictwem kulturowym, oferowane są na inwestycje, jak i na tzw. projekty miękkie (edukacyjne, popularyzatorskie i promocyjne). O pomoc ze środków budżetowych, unijnych i prywatnych mogą wnioskować: gminy, organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, Kościoły i związki wyznaniowe oraz publiczne instytucje kultury i archiwa. Podstawową pomocą związaną z ochroną zabytków stanowią środki z budżetu państwa będące w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkich konserwatorów zabytków – programy mają charakter dotacji i są wypłacane po zawarciu umowy. Mogą one zostać przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Innymi źródłami wsparcia mogą być pozostałe środki programów pomocowych MKiDN, środki Funduszu Kościelnego, środki Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych PFRON i granty Funduszu Inicjatyw Obywatelskich. Wiele inwestycji udaje się zrealizować dzięki funduszom europejskim, a ich uzupełnieniem są fundacje, ambasady czy fundusze, tj. Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Fundusz Wyszehradzki, Fundacja Batorego, Fundacja Konrada Adenauera i Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności¹⁵.

Zrealizowane w 2019 r. badanie z wykorzystaniem sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym (symbol KK-2) dostarczyło również informacji nt. finansowania ochrony zabytków w gminach w 2018 r. Analiza wyników badania wykazała, że w 871 gminach (35,2%), spośród 2477 gmin w Polsce, organ stanowiący gminy odpowiadał za udzielanie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków¹⁶. Dotacji udzielono w 807 gminach (32,6% wszystkich gmin), z czego najwięcej gmin przydzieliło dotację na terenie województwa dolnośląskiego (100 gmin, tj. 59,2% gmin należących do tego województwa), wielkopolskiego (96, tj. 42,5%) i podkarpackiego (80, tj. 50%). Najmniej gmin, które przyznały dotacje znajdowało się na terenie woj. podlaskiego, świętokrzyskiego i łódzkiego – odpowiednio: 19, 24 i 31 gmin, co stanowi 16,1%; 23,5% i 17,5% gmin należących do poszczególnych województw.

¹⁵ Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach, zespół redakcyjny Narodowego Instytutu Dziedzictwa: Aleksandra Chabiera, Anna Kozioł, Bartosz Skaldawski, Warszawa 2019 r., str. 241.

¹⁶ Zabytki, o których mowa w art.81 ust. 1 ustawy o zabytkach.

Tablica 166. Finansowanie ochrony zabytków w gminach w 2018 r. według rodzaju gminy i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin		
	ogółem	w których organ stanowiący gminy udziela dotacji ¹⁷	w których udzielono dotacji
POLSKA	2 477	871	807
Miasta na prawach powiatu	66	55	54
Gminy miejskie	236	103	94
Gminy miejsko-wiejskie	638	291	271
Gminy wiejskie	1 537	422	388
DOLNOŚLĄSKIE	169	104	100
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	62	57
LUBELSKIE	213	49	44
LUBUSKIE	82	41	36
ŁÓDZKIE	177	34	31
MAŁOPOLSKIE	182	48	47
MAZOWIECKIE	314	50	47
OPOLSKIE	71	38	35
PODKARPACKIE	160	84	80
PODLASKIE	118	23	19
POMORSKIE	123	52	46
ŚLĄSKIE	167	55	50
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	25	24
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	42	37
WIELKOPOLSKIE	226	106	96
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	58	58

¹⁷ Na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

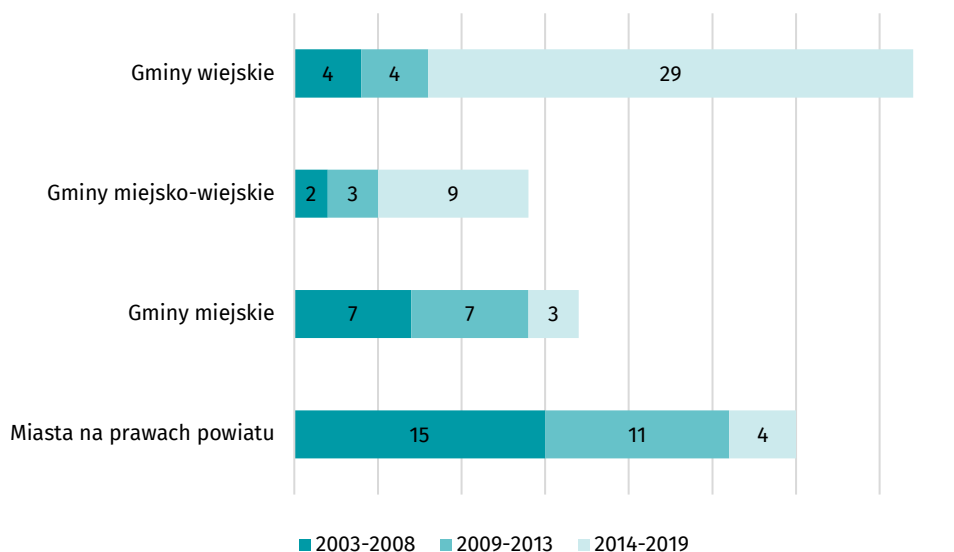
2.5. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków

Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków zawarte z wojewodą i dotyczące powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, o których mowa w art. 96 ust. 2 ustawy o zabytkach, w 2019 r. posiadało 4,0% gmin. Wyniki badania wykazały, że najwięcej bo aż 45,9% porozumień zostało podpisanych w latach 2014-2019. Najwięcej podpisano ich w województwach: śląskim (14 gmin) oraz kujawsko-pomorskim i małopolskim (po 11 gmin), co stanowiło łącznie 36,7% wszystkich porozumień. Aż w 293 powiatach gminy nie posiadały porozumień o samorządowym konserwatorze zabytków.

Tablica 177. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków - zawarte z wojewodą dotyczące powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu swojej właściwości według rodzajów gmin

Wyszczególnienie	Gminy posiadające porozumienie				Gminy nieposiadające porozumienia		
	liczba gmin	rok podpisania porozumienia			gmina jest w trakcie zawierania porozumienia	gmina nie przystąpiła do zawierania porozumienia	gmina posiadała, ale rozwiązała porozumienie
		2003-2008	2009-2013	2014-2019			
POLSKA	98	28	25	45	36	2 329	14
Miasta na prawach powiatu	30	15	11	4	1	31	4
Gminy miejskie	17	7	7	3	1	214	4
Gminy miejsko-wiejskie	14	2	3	9	10	612	2
Gminy wiejskie	37	4	4	29	24	1 472	4
DOLNOŚLĄSKIE	2	1	1	—	4	162	1
KUJAWSKO-POMORSKIE	11	2	2	7	2	130	1
LUBELSKIE	8	—	2	6	2	203	—
LUBUSKIE	5	2	1	2	—	77	—
ŁÓDZKIE	1	1	—	—	1	174	1
MAŁOPOLSKIE	11	1	3	7	1	168	2
MAZOWIECKIE	6	2	2	2	4	303	1
OPOLSKIE	1	—	1	—	—	70	—
PODKARPACKIE	4	—	2	2	5	150	1
PODLASKIE	4	2	—	2	2	112	—
POMORSKIE	10	4	4	2	2	110	1
ŚLĄSKIE	14	10	3	1	4	148	1
ŚWIĘTOKRZYSKIE	3	—	—	3	3	96	—
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	7	—	—	7	—	107	2
WIELKOPOLSKIE	7	3	—	4	2	215	2
ZACHODNIOPOMORSKIE	4	—	4	—	4	104	1

Wykres 7. Gminy posiadające porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków według lat zawarcia porozumienia

Analiza wyników badania wykazała, że w 871 gminach (35,2%), spośród 2477 gmin w Polsce, organ stanowiący gminy korzystał z prawa do udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Dotacji udzielono w 807 gminach (32,6% wszystkich gmin).

Porozumienia o samorządowym konserwatorze zabytków posiadało tylko 4,0% gmin (tj. 98 porozumień). Najwięcej podpisano w województwach: śląskim (14 gmin) oraz kujawsko-pomorskim i małopolskim (po 11 gmin), co stanowiło łącznie 36,7% wszystkich porozumień.

2.6. Rewitalizacja

Działania z zakresu rewitalizacji stanowią jedno z zadań władz lokalnych nakierowanych na poprawę stanu zagospodarowania i warunków życia na obszarach kryzysowych w gminie. W celu ułatwienia samorządom gmin realizacji tych zadań, podjęto na szczeblu centralnym szereg inicjatyw, w tym m.in. tę dotyczącą uchwalenia w 2015 roku ustawy o rewitalizacji, która uporządkowała tematykę rewitalizacji, jasno definiując cele i wprowadzając narzędzia pozwalające na skuteczną realizację procesów naprawczych.

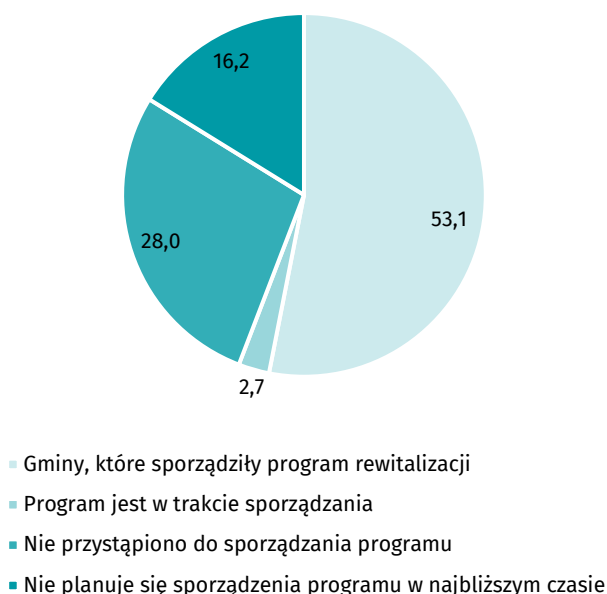
Przez **gminny program rewitalizacji** rozumie się dokument służący zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji w rozumieniu ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.

Lokalny program rewitalizacji to program działań zmierzających do wyprowadzenia danego obszaru zdegradowanego z sytuacji kryzysowej oraz stworzenia warunków do jego dalszego rozwoju, opracowany, przyjęty i koordynowany przez gminę na podstawie ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.

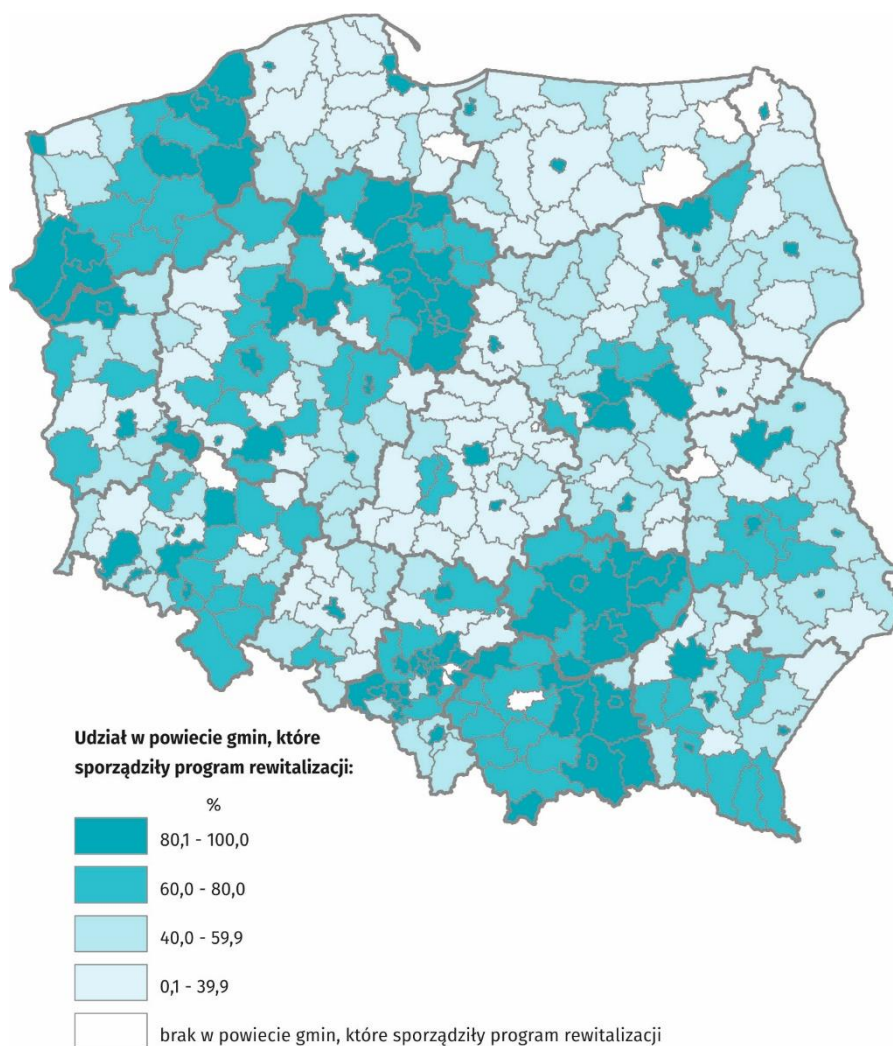
Według stanu w dniu 30 czerwca 2019 r. **spośród 2 477 gmin w Polsce, 1 315 miało sporządzony gminny lub lokalny program rewitalizacji**, co stanowiło 53% wszystkich gmin.

Zgromadzone dane wykazały, że 68 gmin było w trakcie sporządzania programu rewitalizacji, a w 1094 gminach nie przystąpiono do jego sporządzania, w tym w 401 nie planowano sporządzenia planu rewitalizacji w najbliższym czasie.

Wykres 8. Gminny program rewitalizacji/lokalny program rewitalizacji

Mapa 5. Powiaty według odsetka gmin mających sporządzony gminny program rewitalizacji

Tablica 188. Gminny program rewitalizacji według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Liczba gmin, które sporządziły program rewitalizacji		
		razem	na podstawie	
			ustawy z dnia 9.10.2015 r. o rewitalizacji	ustawy z dnia 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym
POLSKA	2477	1315	411	904
Miasta na prawach powiatu	66	59	26	33
Gminy miejskie	236	197	63	134
Gminy miejsko-wiejskie	638	455	125	330
Gminy wiejskie	1 537	604	197	407
DOLNOŚLĄSKIE	169	97	15	82
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	112	19	93
LUBELSKIE	213	108	27	81

LUBUSKIE	82	45	16	29
ŁÓDZKIE	177	48	16	32
MAŁOPOLSKIE	182	144	129	15
MAZOWIECKIE	314	145	35	110
OPOLSKIE	71	27	2	25
PODKARPACKIE	160	86	21	65
PODLASKIE	118	47	19	28
POMORSKIE	123	30	16	14
ŚLĄSKIE	167	101	27	74
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	88	24	64
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	33	3	30
WIELKOPOLSKIE	226	123	25	98
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	81	17	64

Większość gmin posiadających program rewitalizacji sporządziła go na podstawie *ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* (68,7%).

Obowiązujące programy rewitalizacji to programy nowe, przyjęte w latach 2014-2019 (1 290 gmin; 98,1%). Tylko 19 gmin sporządziło taki program w latach 2008-2013, a 6 gmin w okresie od 2001 do 2007 roku.

Program rewitalizacji sporządziło 89,4% miast na prawach powiatu, 83,5% gmin miejskich, 71,3% gmin miejsko-wiejskich, ale tylko 39,3% gmin wiejskich.

Gminy wiejskie były tymi jednostkami, które najczęściej zarówno nie przystąpiły do sporządzenia programu rewitalizacji (548 gmin, tj. 35,7%) jak i nie planowały sporządzenia programu w najbliższym czasie (338 gmin, tj. 22,0% gmin wiejskich).

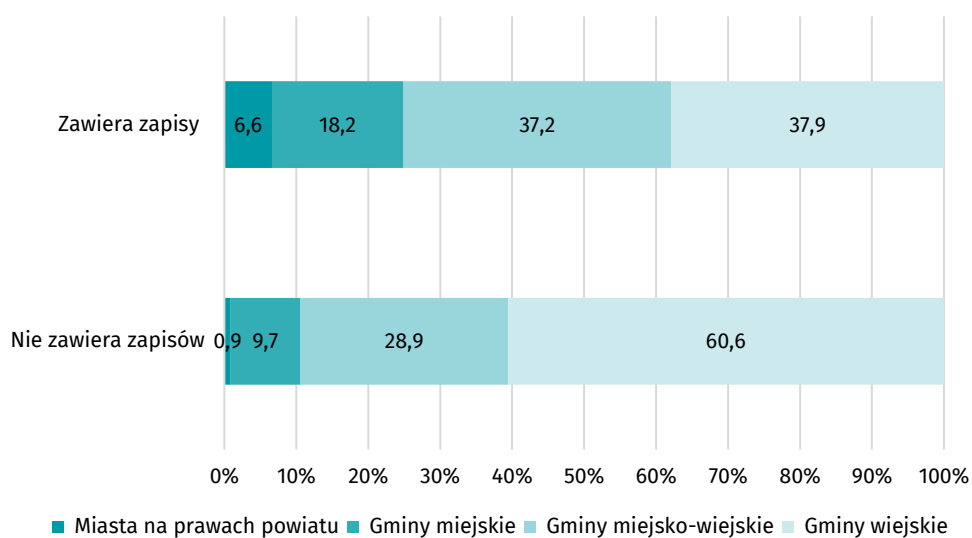
Odsetek gmin, które sporządziły program rewitalizacji w stosunku do wszystkich gmin na terenie danego województwa był znacznie zróżnicowany i najwyższy był w województwach: świętokrzyskim 86,3%, małopolskim (79,1%), kujawsko-pomorskim (77,8%) oraz zachodniopomorskim (71,7%). Najmniejszy odsetek gmin posiadających program rewitalizacji odnotowano w województwach: pomorskim 24,4%, łódzkim (27,1%) oraz warmińsko-mazurskim (28,4%).

Spośród 1 315 gmin, które sporządziły program rewitalizacji, 119 gmin (9,0%) planowało przejście z lokalnego programu rewitalizacji na gminny program rewitalizacji. Największy odsetek gmin planujących taką zmianę programu rewitalizacji pochodziło z terenu województw: mazowieckiego (19 gmin; 16,0% gmin planujących taką zmianę), lubelskiego (16 gmin; 13,4%) i śląskiego (14 gmin; 11,8%).

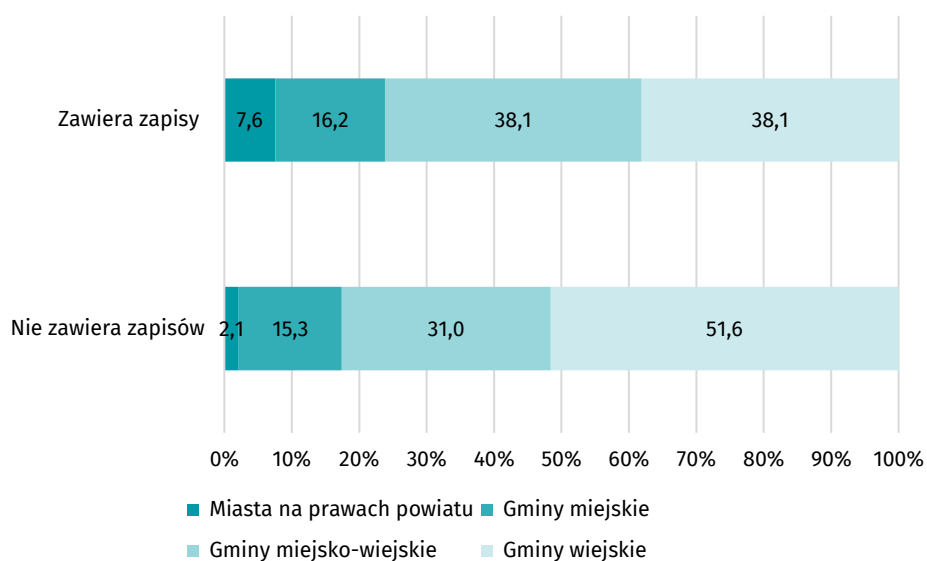
W programach rewitalizacji znacznie częściej umieszczano **zapisy odnoszące się do zabytków** (844 gminy; 64,2% obowiązujących w 2019 r. programów rewitalizacji), niż do **dziedzictwa niematerialnego** (analogicznie 554 i 42,1%). W układzie wojewódzkim ze względu na zapisy odnoszące się do zabytków dominowały woj. mazowieckie (98 gmin), wielkopolskie (85) i małopolskie (79), a w przypadku zapisów odnoszących się do dziedzictwa niematerialnego woj. małopolskie (70 gmin), wielkopolskie (58) i mazowieckie (55). Jednak biorąc pod uwagę odsetek gmin, które w programach rewitalizacji zamieściły zapisy odnoszące się do zabytków przeważały województwa: dolnośląskie (79,4% gmin), łódzkie (79,2%) i świętokrzyskie (77,3%), a w odniesieniu do zapisów związanych z dziedzictwem materialnym – województwa: świętokrzyskie (58,0%), pomorskie (53,3%) i podlaskie (48,9%).

W 121 gminach wskazano, że program rewitalizacji nie dotyczy zabytków, a w 193 gminach, że nie dotyczy dziedzictwa niematerialnego.

Wykres 9. Program rewitalizacji odnoszący się do zabytków

Wykres 10. Program rewitalizacji odnoszący się do dziedzictwa niematerialnego

Tablica 199. Gminy, których program rewitalizacji, zawiera lub nie zapisy odnoszące się do zabytków lub dziedzictwa niematerialnego

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy, które sporządziły program rewitalizacji				
		razem	zawierający zapisy odnoszące się do	nie zawiera zapisów odnoszących się do	zawiera zapisy odnoszące się do	nie zawiera zapisów odnoszących się do
			zabytków		dziedzictwa niematerialnego	
POLSKA	2477	1315	844	350	554	568

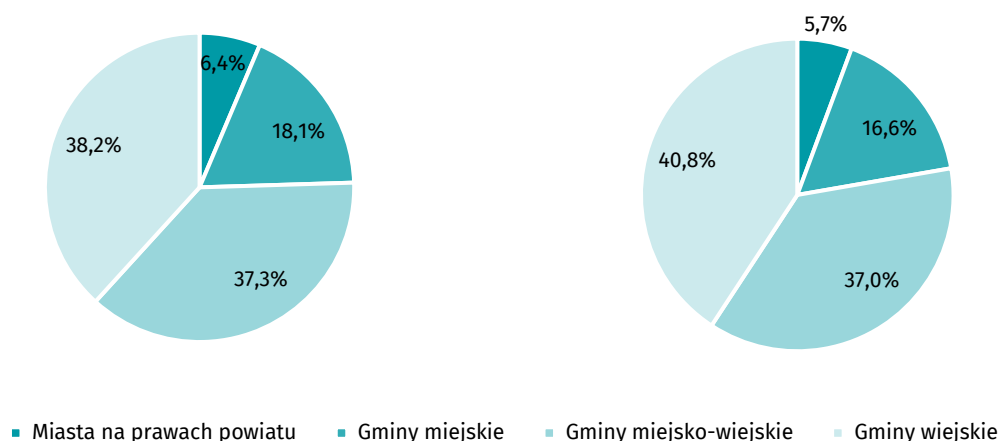
Miasta na prawach powiatu	66	59	56	3	42	12
Gminy miejskie	236	197	154	34	90	87
Gminy miejsko-wiejskie	638	455	314	101	211	176
Gminy wiejskie	1537	604	320	212	211	293
DOLNOŚLĄSKIE	169	97	77	13	45	42
KUJAWSKO-POMORSKIE	144	112	47	51	25	66
LUBELSKIE	213	108	61	36	46	43
LUBUSKIE	82	45	34	7	20	17
ŁÓDZKIE	177	48	38	9	17	23
MAŁOPOLSKIE	182	144	79	47	70	54
MAZOWIECKIE	314	145	98	36	55	68
OPOLSKIE	71	27	16	7	8	13
PODKARPACKIE	160	86	58	25	35	46
PODLASKIE	118	47	26	15	23	14
POMORSKIE	123	30	21	7	16	11
ŚLĄSKIE	167	101	60	32	37	53
ŚWIĘTOKRZYSKIE	102	88	68	12	51	26
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	116	33	24	6	15	14
WIELKOPOLSKIE	226	123	85	26	58	44
ZACHODNIOPOMORSKIE	113	81	52	21	33	34

2.6.1. Zapisy odnośnie zabytków i dziedzictwa kulturowego w programach rewitalizacyjnych w gminie

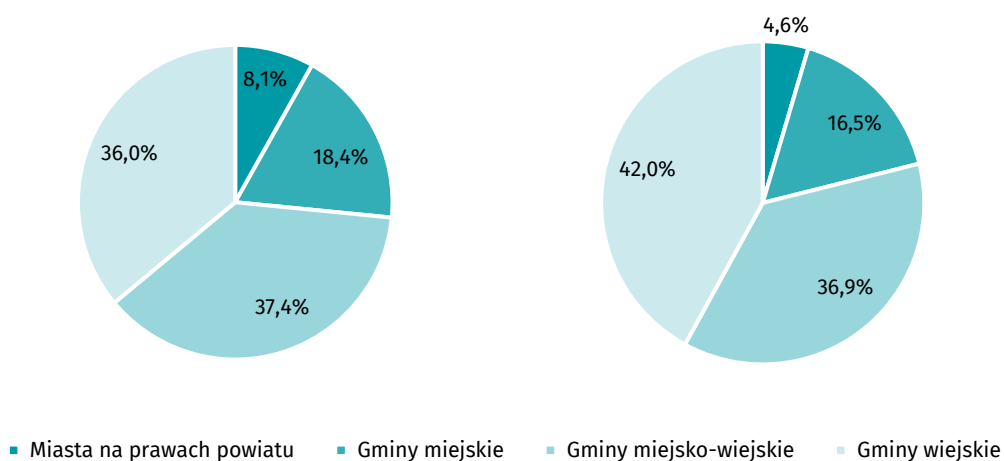
W programach rewitalizacji w 408 gminach wykorzystano **wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji** – najliczniej odnotowano je w gminach wiejskich (156) i gminach miejsko-wiejskich (152). Najwięcej gmin wykorzystujących w programach rewitalizacji wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji odnotowano w województwach: wielkopolskim (48), małopolskim (45) i mazowieckim (43).

W nieco mniejszej liczbie gmin (369) wskazano na wykorzystywanie **wskaźników odnoszących się do zabytków na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji**. Głównie były to gminy miejsko-wiejskie (138) i wiejskie (133). W układzie wojewódzkim dominowało w tym zakresie woj. mazowieckie (46 gmin), małopolskie (41) i świętokrzyskie (34).

Wykres 11. Struktura gmin, które w programach rewitalizacji wykorzystywały (wykres po lewej) lub nie (wykres po prawej) wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji

Wykres 112. Struktura gmin, które w programach rewitalizacji wykorzystywały (wykres po lewej) lub nie (wykres po prawej) wskaźniki dotyczące zabytków na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji

Zapisy odnośnie do zabytków i dziedzictwa kulturowego w programach rewitalizacyjnych z wykorzystaniem wskaźników dotyczących zarówno delimitacji obszaru rewitalizacji jak i pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji najrzadziej odnotowano w województwach opolskim i warmińsko-mazurskim.

Tablica 200. Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji wykorzystywano lub nie wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji i pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin, które sporządziły program rewitalizacji	Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji			
		wykorzystano	nie wykorzystano	wykorzystano	nie wykorzystano
		wskaźniki dotyczące zabytków na etapie			
		delimitacji obszaru rewitalizacji		pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji	
POLSKA	1315	408	530	369	569
Miasta na prawach powiatu	59	26	30	30	26
Gminy miejskie	197	74	88	68	94
Gminy miejsko-wiejskie	455	152	196	138	210
Gminy wiejskie	604	156	216	133	239
DOLNOŚLĄSKIE	97	37	41	28	50
KUJAWSKO-POMORSKIE	112	13	43	13	43
LUBELSKIE	108	28	44	24	48
LUBUSKIE	45	19	17	15	21
ŁÓDZKIE	48	19	20	18	21
MAŁOPOLSKIE	144	45	51	41	55
MAZOWIECKIE	145	43	65	46	62
OPOLSKIE	27	8	10	5	13
PODKARPACKIE	86	30	34	25	39
PODLASKIE	47	14	19	12	21
POMORSKIE	30	16	6	13	9
ŚLĄSKIE	101	29	40	28	41
ŚWIĘTOKRZYSKIE	88	30	43	34	39
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	33	8	19	9	18
WIELKOPOLSKIE	123	48	42	37	53
ZACHODNIOPOMORSKIE	81	21	36	21	36

W 807 gminach **obszar rewitalizacji obejmował obszar objęty ochroną konserwatorską**. Najwięcej takich gmin odnotowano w województwach: mazowieckim (87), wielkopolskim (83) i małopolskim (80), a najmniej w woj. pomorskim (19) i opolskim (15). Natomiast w stosunku do liczby gmin posiadających program rewitalizacji najwyższy odsetek zarejestrowano w woj. lubuskim (80,0%) i woj. warmińsko-mazurskim (78,8%), a najniższy – w woj. kujawsko-pomorskim (42,0%).

Tablica 221. Gminy, których programy rewitalizacji obejmują lub nie obszar objęty ochroną konserwatorską

Wyszczególnienie	Liczba gmin, które sporządziły program rewitalizacji	Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji	
		obszar rewitalizacji obejmuje obszar objęty ochroną konserwatorską	obszar rewitalizacji nie obejmuje obszaru objętego ochroną konserwatorską
POLSKA	1315	807	132
Miasta na prawach powiatu	59	52	4
Gminy miejskie	197	149	13
Gminy miejsko-wiejskie	455	317	32
Gminy wiejskie	604	289	83
DOLNOŚLĄSKIE	97	74	4
KUJAWSKO-POMORSKIE	112	47	9
LUBELSKIE	108	59	13
LUBUSKIE	45	36	-
ŁÓDZKIE	48	34	5
MAŁOPOLSKIE	144	80	16
MAZOWIECKIE	145	87	21
OPOLSKIE	27	15	3
PODKARPACKIE	86	52	12
PODLASKIE	47	30	3
POMORSKIE	30	19	3
ŚLĄSKIE	101	55	14
ŚWIĘTOKRZYSKIE	88	61	12
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	33	26	1
WIELKOPOLSKIE	123	83	7
ZACHODNIOPOMORSKIE	81	49	9

Tylko 53,5 % gmin posiadających program rewitalizacji w celach rewitalizacji i kierunkach działań ujętych w ww. programach odnosiło się do dziedzictwa kulturowego (zabytki i tradycje) - 703 gminy, najliczniej w województwach: małopolskim, wielkopolskim i dolnośląskim. W ujęciu procentowym (gminy odnoszące się do dziedzictwa kulturowego w stosunku do liczby gmin posiadających programy rewitalizacji w danym woj.) dominowały województwa: dolnośląskie, świętokrzyskie (po 67,0%) i warmińsko – mazurskie (66,7%).

Tablica 222. Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji odnoszono się lub nie odnoszono się do dziedzictwa kulturowego według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin, które sporządziły program rewitalizacji	Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji w celach rewitalizacji i kierunkach działań	
		odnoszono się	nie odnoszono się
		do dziedzictwa kulturowego (zabytki i tradycje)	
POLSKA	1315	703	235
Miasta na prawach powiatu	59	45	11
Gminy miejskie	197	124	38
Gminy miejsko-wiejskie	455	263	85
Gminy wiejskie	604	271	101
DOLNOŚLĄSKIE	97	65	13
KUJAWSKO-POMORSKIE	112	27	29
LUBELSKIE	108	56	16
LUBUSKIE	45	29	7
ŁÓDZKIE	48	30	9
MAŁOPOLSKIE	144	71	25
MAZOWIECKIE	145	81	27
OPOLSKIE	27	15	3
PODKARPACKIE	86	47	17
PODLASKIE	47	25	8
POMORSKIE	30	18	4
ŚLĄSKIE	101	48	21
ŚWIĘTOKRZYSKIE	88	59	14
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	33	22	5
WIELKOPOLSKIE	123	68	22
ZACHODNIOPOMORSKIE	81	42	15

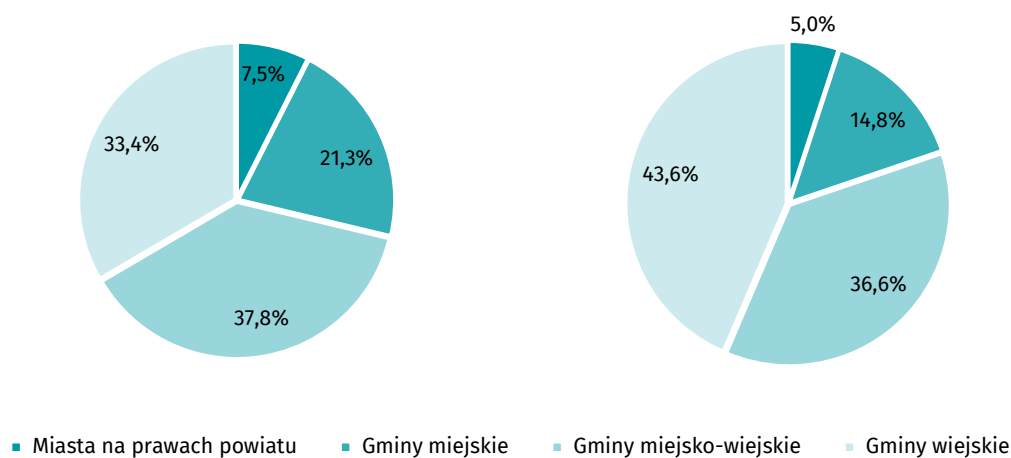
W programach rewitalizacji przewidziano projekty rewitalizacyjne odnoszące się do obiektów zabytkowych w 749 gminach, a w 506 przypadkach do dziedzictwa niematerialnego (pamięć, tożsamość, lokalne tradycje i zwyczaje).

Tablica 223. Liczba gmin, w których przewidziano lub nie przewidziano projekty odnoszące się do obiektów zabytkowych lub dziedzictwa niematerialnego według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem, które sporządziły program rewitalizacji	Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji			
		przewidziano	nie przewidziano	przewidziano	nie przewidziano
		projekty rewitalizacyjne odnoszące się			
		do obiektów zabytkowych		do dziedzictwa niematerialnego	
POLSKA	1315	749	189	506	432
Miasta na prawach powiatu	59	52	4	41	15
Gminy miejskie	197	146	16	86	76
Gminy miejsko-wiejskie	455	289	59	187	161
Gminy wiejskie	604	262	110	192	180
DOLNOŚLĄSKIE	97	73	5	37	41
KUJAWSKO-POMORSKIE	112	38	18	21	35
LUBELSKIE	108	51	21	39	33
LUBUSKIE	45	34	2	22	14
ŁÓDZKIE	48	38	1	15	24
MAŁOPOLSKIE	144	69	27	60	36
MAZOWIECKIE	145	80	28	58	50
OPOLSKIE	27	14	4	7	11
PODKARPACKIE	86	50	14	35	29
PODLASKIE	47	24	9	20	13
POMORSKIE	30	21	1	16	6
ŚLĄSKIE	101	50	19	37	32
ŚWIĘTOKRZYSKIE	88	62	11	43	30
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	33	23	4	17	10
WIELKOPOLSKIE	123	76	14	52	38
ZACHODNIOPOMORSKIE	81	46	11	27	30

Najmniej wskazań odnośnie zapisów w programach rewitalizacyjnych w gminie dotyczyło powiązania tych programów z gminnym programem opieki nad zabytkami – 362 gminy.

Wykres 13. Struktura gmin, które w programach rewitalizacji uwzględniły zapisy dotyczące powiązania (wykres po lewej) lub deklarowały brak powiązań (wykres po prawej) z gminnym programem opieki nad zabytkami

Tablica 244. Gminy, których programy rewitalizacji mają lub nie powiązanie z gminnym programem opieki nad zabytkami

Wyszczególnienie	Liczba gmin, które sporządziły program rewitalizacji	Liczba gmin, w których w programach rewitalizacji	
		jest powiązanie	nie ma powiązania
		z gminnym programem opieki nad zabytkami	
POLSKA	1315	362	576
Miasta na prawach powiatu	59	27	29
Gminy miejskie	197	77	85
Gminy miejsko-wiejskie	455	137	211
Gminy wiejskie	604	121	251
DOLNOŚLĄSKIE	97	19	59
KUJAWSKO-POMORSKIE	112	24	32
LUBELSKIE	108	24	48
LUBUSKIE	45	7	29
ŁÓDZKIE	48	11	28
MAŁOPOLSKIE	144	35	61
MAZOWIECKIE	145	26	82
OPOLSKIE	27	14	4
PODKARPACKIE	86	35	29
PODLASKIE	47	12	21
POMORSKIE	30	15	7
ŚLĄSKIE	101	27	42

ŚWIĘTOKRZYSKIE	88	26	47
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	33	13	14
WIELKOPOLSKIE	123	53	37
ZACHODNIOPOMORSKIE	81	21	36